

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN (Ö. 683/1284) HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet EREN

Hazırlayan

Ayşegül EROĞLU

KONYA-2009

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	VII
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	VIII
ÖNSÖZ	IX
ÖZET	XI
ABSTRACT.....	XIII
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1
1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	3
1. HAYATI	4
1.1. DÖNEMİN SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ.....	4
1.2. NESEBİ, DOĞUMU VE KİMLİK BİLGİLERİ.....	6
1.3. AİLESİ, GÖREVLERİ VE VEFATI	6
2. İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	7
2.1. YETİŞTİĞİ İLMÎ ÇEVRE	7
2.2. HOCALARI VE TALEBELERİ.....	9
2.2.1. Hocaları	9
2.2.2. Talebeleri.....	9
2.3. AKÎDESİ VE FIKİHTA MEZHEBİ	10
2.3.1. Akîdesi	10
2.3.2. Mezhebi.....	11

2.4.	EDEBÎ YÖNÜ	11
2.5.	ÂLİMLERİN ONUN HAKKINDAKİ SÖYLEYİKLERİ	13
2.6.	ESERLERİ	13
2.6.1.	TEFSİR	13
2.6.1.1.	<i>el-Bahru'l-Kebîr fî Bahsi't-Tefsîr</i>	13
2.6.1.2.	<i>el-İntisâf fî mâ Tedammenehü'l-Keşşâf mine'l-İ'tizâl</i>	14
2.6.1.3.	<i>et-Teysîru'l Acîb fî Tefsîru'l Ğarîb</i>	15
2.6.2.	HADİS	16
2.6.2.1.	<i>el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî</i>	16
2.6.2.2.	<i>Tefsîru Müşkilâti Ehâdîsi'l-İşkâlât</i>	16
2.6.2.3.	<i>Tefsîru Hadîsi'l-İsrâ</i>	19
2.6.3.	SİYER	20
2.6.3.1.	<i>el-İktifâ fî Fedâili'l-Mustafâ / el-Muktefâ fî Şerefi'l-Mustafâ</i>	20
2.6.4.	FIKİH	20
2.6.4.1.	<i>Muhtasaru't-Tehzîb li'l-Begavî</i>	20
2.6.4.2.	<i>Şerhu Mecmeu'l-Bahreyn fî'l-Fıkhî'l-Mâlikî</i>	21
2.6.5.	KELAM	21
2.6.5.1.	<i>Tahrîru't-Tenzîh ve Tahzîru't-Teşbîh</i>	21
2.6.6.	DİĞER ALANLARDAKİ ESERLERİ	21
2.6.6.1.	<i>Dîvanu Hutab</i>	21
2.6.6.2.	<i>Menâkibü'ş-Şeyh Ebi'l-Kâsım b. Mansûr el-Kebbârî</i>	22
	İKİNCİ BÖLÜM	23

İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN HADİSÇİLİĞİ	23
1. <i>SAHÎH</i> -İ BUHÂRÎ'NİN KONU BAŞLIKLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE <i>EL-MÜTEVÂRÎ</i> 'NİN BUNLAR ARASINDAKİ YERİ.....	24
1.1. BUHÂRÎ'NİN KONU BAŞLIĞI KOYMASI (TEBVÎBU'L-BUHÂRÎ)	24
1.2. BUHÂRÎ'NİN <i>SAHÎH</i> 'İNDEKİ KONU BAŞLIKLARINA DAİR YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	27
1.3. <i>EL-MÜTEVÂRÎ</i> 'ALÂ EBVÂBİ'L-BUHÂRÎ'	30
1.3.1. ESERİN AHMED B. EL-MÜNEYYİR'E NİSBETİ.....	30
1.3.2. YAZMA NÜSHALARI, TAHKİKLERİ VE İHTİSARLARI	31
1.3.2.1. Yazma Nüshaları	31
1.3.2.1.1. Beyazıt Nüshası	31
1.3.2.1.2. Pakistan Nüshası	33
1.3.2.2. Tahkikleri	33
1.3.2.2.1. Salahaddin Makbûl Ahmed Tahkiki	33
1.3.2.2.2. Ali Hasen Ali Tahkiki	34
1.3.2.3. İhtisârı.....	36
1.3.3. KAYNAKLARI	38
1.3.4. MUHTEVASI	39
1.3.5. METODU.....	43
1.3.5.1. Âyet Ve Hadisle Şerh Etme.....	43
1.3.5.2. Şerhte Örnekleme Yapma	44
1.3.5.3. Hadisler Arasında Cem' Yapma.....	44
1.3.5.4. Hadisin Başka Tarîkini Kullanma	45
1.3.5.5. Fukahanın Görüşlerine Yer Verme	46

1.3.5.6. Lugavî İncelemeler Ve Eleştiriler Yapma.....	46
1.3.5.7. Edebî Sanatlara Dair Açıklamalar.....	48
1.3.5.8. Eleştirel Yaklaşım.....	50
1.3.5.9. Garîb Kelimeleri Açıklama.....	50
2. BUHÂRÎ'NİN KONU BAŞLIKLARINA DAİR İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN DEĞERLENDİRMELERİ.....	52
2.1. KONU BAŞLIĞI - HADİS MUTÂBAKATI.....	55
2.1.1. TAM MUTÂBAKATIN OLMASI.....	55
2.1.2. MUTÂBAKATIN OLMAMASI.....	56
2.1.3. ŞARTLI MUTÂBAKATIN OLMASI.....	57
2.1.4. KISMÎ MUTÂBAKATIN OLMASI.....	58
2.1.5. MUTÂBAKAT HUSUSUNDA DİĞER TESPİTLERİ.....	58
2.1.5.1. Mutâbakatın İki Şekilde İzah Edilmesi.....	58
2.1.5.2. Her Hadisin Mutâbakatının Ayır Ayır Anlatılması.....	60
2.1.5.3. Mutâbakatın Öncelikli Olması.....	61
2.1.5.4. Konu Başlığının Birinci Kısımına Bir Hadis, İkinci Kısımına Başka Bir Hadisin Uygun Olması.....	62
2.1.5.5. Konu Başlığının Bir Kısımına Uygun Hadisin Olmaması.....	62
2.1.5.6. Konu Başlığındaki Bir Bölümle Hadis Arasında Mutâbakatın Olmaması.....	63
2.1.5.7. Mutâbakatın Zayıf Olması.....	63
2.1.5.8. Hadislerden Birinde Mutâbakatın Olmaması.....	64
2.1.5.9. Manevî Mutâbakatın Olması.....	65

2.1.5.10. Mutâbakatın İbareden Değil İşaretten Anlaşılması	65
2.1.5.11. Mantûk-Mefhûm (Lafız-Anlam) İlişkisi Üzerine Mutâbakatın Bina Edilmesi	66
2.2. ŞARTINA UYMAYAN HADİSİ KONU BAŞLIĞI YAPMASI	67
2.3. HADİSTE OLMAYAN KELİMENİN BAŞLIKTA BULUNMASI.....	68
2.4. HADİSİN HÜKMÜYLE KIYAS EDEREK BAŞLIK KOYMASI.....	69
2.5. BAŞLIĞIN MUTLAK OLUP HADİSİN MUKAYYET OLDUĞU YERLER.....	70
2.6. BAŞLIĞIN MUKAYYET OLUP HADİSİN MUTLAK OLDUĞU YERLER.....	71
2.7. BAŞLIKLAR ARASINDAKİ BAĞLANTILAR	71
SONUÇ.....	72
BİBLİYOGRAFYA.....	74
EKLER.....	78
ÖZGEÇMİŞ.....	81

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ayşegül EROĞLU

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Ayşegül EROĞLU tarafından hazırlanan İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN (Ö. 683/1284) HADİS İLMİNDEKİ YERİ başlıklı bu çalışma 03/07/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Başkan	İmza
Doç. Dr. Mehmet EREN		
Ünvanı, Adı Soyadı	Üye	İmza
Prof. Dr. İ. Hakkı ATÇEKEN		
Ünvanı, Adı Soyadı	Üye	İmza
Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR		

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a olsun. O Allah ki, içimizden bize Kitabı ve hikmeti öğreten, bizi temizleyip arındıran, üzerimize titreyen bir elçi gönderdi. Salât selam, küfrün zincirlerini üzerimizden kaldırmak için gönderilmiş Hz. Muhammed'in, onun tertemiz eşlerinin, sadık arkadaşlarının ve tüm takipçilerinin üstüne olsun.

Yaşadığımız yüzyılda insanlık, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in berrak mesajı ve örnekliğine her zamankinden daha çok muhtaçtır. Onun tüm çağlara hitap eden evrensel çağrısında, bizlere dünya ve ahiret kurtuluşunu müjdeleyen sesini duyarız. Kurtuluş onun yolunu adım adım takip etmekle mümkündür.

Hadis kitaplarımız, Peygamber Efendimizin yolunu takip ederken önümüzü aydınlatan yegâne rehberlerimizdir. Zira Muhammed (a.s.)'ı görme şerefine nail olamayan bizler için ondan gelen her bilgi değerlidir. Ama bu, hepsinin kabul edileceği anlamını taşımamaktadır. Bu sebeple İslam âlimleri, hadis olduğu iddia edilen rivâyetlerin Muhammed (a.s.)'a âdiyetini tespit hususunda çok dikkatli davranmışlar; Peygamber Efendimize atfedilen sözlerin sahihini sakiminden ayırabilmek için erken dönemlerden itibaren bazı önlemler almışlardır.

Hicrî üçüncü yüzyılda yaşamış hadis âlimlerimizden olan Buhârî'nin, sahîh hadislerden oluşan kitabı *el-Camiu's-Sahîh*'i, hadislerin sıhhati hususunda titiz davranan İslam âlimlerinin ekserisi tarafından önemli bir kaynak olarak görülmüş ve Kur'ân'dan sonra en güvenilir kitap kabul edilmiştir.

Tezimizin konusunu oluşturan İbnü'l-Müneyyir, h.7.yüzyılda İskenderiye'de yaşamıştır. Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ına yazdığı reddiyeden dolayı, daha çok tefsirci kimliğiyle tanınsa da hadis, kelim, fıkıh, siyer gibi alanlarda eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Kendinden önceki ve sonraki çoğu âlim gibi, Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine de bir çalışma yapmıştır.

El-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî isimli kitap, İbnü'l-Müneyyir'in Buhârî'nin *Sahîh*'indeki ince fikhını, herkesin anlayamayacağı hikmetlerini anlatmayı hedeflediği bir eserdir ve *Sahîh*'teki yaklaşık 400 konu başlığı ile hadisler arasındaki uyumu konu almaktadır. Alanında başarılı sayılan bir eser olduğu söylenebilir.

İbnü'l-Müneyyir, Peygamberimizin “rubbe mubelleğın ev'â min sâmi'n” düsturunu çıkış noktası yaparak eseri kaleme alma nedenini açıklar. Yani, sahip olduğu bilgiyi emanet olarak görür ve onu kendinden daha ehil olanlara ulaştırmak ister. Zira “her bilenın üstünde bir bilen” vardır. Kanaatimizce müellif bu çalışmasını, *el-Mütevârî*'nin mukaddimesinde ısrarla üzerinde durduğu sünnete ittiba ve onun tebliğinin gerekliliğiyle alakalı düşüncesini gerçekleştirmesinin bir yolu olarak görmektedir.

Sahîh'in konu başlıklarının, altında zikredilen hadislerle uygunluğu üzerine yapılan bu değerli eseri tezimizde incelemiş bulunmaktayız. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü'l-Müneyyir'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri incelenmiş; ikinci bölümde ise kitabında takip ettiği üslubu ve Buhârî'nin *el-Camiu's-Sahîh*'indeki bâb başlıklarıyla hadislerin uyumuna dair değerlendirmeleri incelenmiştir.

Çalışmanın her aşamasında tüm sorularımı cevaplayan ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mehmet EREN'e ve bu süre içinde her konuda yardımcı olan kardeşlerim Fâtıma ve Mustafa Genç'e teşekkür ederim.

AYŞEGÜL EROĞLU

Konya-2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül EROĞLU	Numarası: 054244021007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis Bilim Dalı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet EREN	
Tezin Adı		İbnü'l-Müneyyir'in (ö.683/1284) Hadis İlmindeki Yeri	

ÖZET

Bu tez, İbnü'l-Müneyyir'in (683/1284) hadisçiliği hakkında ayrıntılı, derli toplu bir değerlendirme yapmayı ve araştırmacıların dönemin kültürel yapısına dair fikir edinmesini amaçlamaktadır.

“İbnü'l-Müneyyir'in (683/1284) Hadis İlmindeki Yeri” isimli çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında konunun önemi, amacı ve metoduna değinilmiştir.

Birinci bölümde İbnü'l-Müneyyir'in yaşadığı dönemin siyâsî, sosyal, kültürel özelliklerine kısaca değinilmiş ve İbnü'l-Müneyyir'in hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise İbnü'l-Müneyyir'in hadisçiliği, Buhârî'nin Sahîh'inin konu başlıklarıyla hadislerinin uyumunu ele aldığı eseri el-Mütevârî üzerinden değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise İbnü'l-Müneyyir'in hadisçiliği, Sahîh-i Buhârî'nin konu başlıkları ve hadisleri arasındaki uyumu incelediği "el-Mütevârî" adlı eseri üzerinden değerlendirilmiştir.

İbnü'l-Müneyyir, el-Mütevârî ile hadis ilmine özellikle şerh metodunu kullanarak katkıda bulunmuştur. Bunun sonucu olarak el-Mütevârî'deki yorumları ve kendine has yaklaşımları kendinden sonraki Buhârî şerhlerinde yer bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Müneyyir, el-Mütevârî, Sahîh'in bâb başlıkları

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül EROĞLU	Numarası: 054244021007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis Bilim Dalı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet EREN	
Tezin İngilizce Adı		The Importance of Ibnu'l-Muneyyir (683/1284) in the Study of Hadiths	

ABSTRACT

This thesis aims to make detailed and presentable evaluation about hadith scientism of Ibnu'l-Muneyyir (683/1284) and to get ideas about cultural structures of that term to the researchers.

Our study called “The Position of Ibnu'l-Muneyyir (683/1284) In The Science of Hadith” consists enter and two parts.

In the enter part of this study; importance of the subject, purpose and method have been mentioned.

In the first part of this study; political, social, cultural features of the term-lived Ibnu'l-Muneyyir are briefly mentioned and also given information about hadith scholar Ibnu'l-Muneyyir’s life and his scientific personality.

In the second part of this study; hadith scientism of Ibnu'l-Muneyyir is evaluated with his work entitled “al-Mütevârî” which is examined the integration title subjects between hadiths of Sahih-i Bukhârî.

Ibnu'l-Muneyyir contributed to the hadith knowledge using annotation (serh) method through his work named “al-Mütevârî”. As a result of this, his comments and approaches in al-Mütevârî took place in Bukhârî’s annotations.

***Keywords:* Ibnu'l-Muneyyir, al-Mutevari, Sahih’s subject titles**

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

a.s.: Aleyhi's-selâm

b.: İbn

bkz.: Bakınız

bl.: Bölüm

bt.: Bint

c.: Cilt

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

h.: Hicrî

Hz.: Hazreti

ktp.: Kütüphane

MEB: Millî Eğitim Basımevi

nr.: Numara

r.a.: Radıyallâhu anh/anhâ

s.: Sayfa

S.: Sayı

s.a.v.: Sallallâhü aleyhi ve sellem

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

thk.: Tahkik eden

trc.: Tercüme eden

ts.: Tarihsiz

yay.: Yayınları

ys.: Basım yeri yok

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

İslam kültür geleneğinin temellerini anlayabilmek Müslüman alimlerin şahsiyetlerini ve eserlerini tanımakla mümkün olabilir. Zira bu eserler yazıldıkları dönemin din algılayışını ve İslam ilimlerinin geçirdiği merhaleleri anlama noktasında bize kuvvetli ipuçları vermektedir. Biyografi çalışmaları işte bu faydayı sağlamaktadır.

Biz bu çalışmayla, İbnü'l-Müneyyir'in ilmî kişiliği hakkında ayrıntılı ve derli toplu bir değerlendirme yapmayı ve araştırmacıların dönemin kültürel yapısına dair fikir edinmesini sağlamayı hedefledik.

Çalışmada İbnü'l-Müneyyir'in hadisçiliğini iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde yaşadığı dönemin siyâsî, sosyal-kültürel özellikleri ele alınmış, ailesi, nesebi, görevleri, yetiştiği ilmî çevre, hocaları ve talebeleri, ilgilendiği ilimler ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ulaşılabilen eserler tanıtılmış, ulaşılamayanların ise isimleri zikredilmekle yetinilmiştir.

İkinci bölümde ise İbnü'l-Müneyyir'in hadisçiliği, onun Buhârî'nin *Sa-hîh*'inin konu başlıklarıyla hadislerinin uyumunu ele aldığı eseri *el-Mütevâri* üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye geçmeden önce Buhârî'nin konu başlıklarının özellikleri ve konu başlıkları üzerine yapılan çalışmalar verilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

İbnü'l-Müneyyir'in hayatı ve ilmî kişiliğinin anlatıldığı birinci bölümde tabakât kitaplarından faydalanılmıştır. Bunu yaparken öncelikle ilk kaynaklar tercih edilmeye çalışılmıştır.

Müellifin hadis alanında günümüze ulaşmış iki eseri bulunmaktadır. Bunlar *el-Mütevâri* ve *Tefsîru Müşkilâti Ehâdîsi'l-İşkâlât*'tır. Bu eserler dikkatle ve defalarca okunarak müellifin hadisçiliği tesbit edilmeye çalışılmıştır. Matbû nüshası olmayan *Tefsîru Müşkilât* isimli eserin mikrofilmine ulaşmamızın tüm çabalarımıza rağmen gecikmiş olması, okunulduğunda daha çok kelâmî meselerin tartışıldığını gör-

memiz ve *el-Mütevâri*'ye kıyasla hacminin küçük olması şeklinde sıralayabileceğimiz sebepler onun ikinci bölümde müstakil olarak incelenmesine mani olmuştur.

İbnü'l-Müneyyir'in hadisçiliğini anlayabileceğimiz ana eser olan *el-Mütevâri'nin* matbû olan nüshalarına ulaşılmış, mevcut olan iki yazma nüshadan biri de mikrofilmi aracılığıyla görülmüştür.

İbnü'l-Müneyyir'in, Buhârî'nin *Sahîh*'inde hadislerle konu başlıkları arasında uyumun olup olmadığına dair görüşleri mümkün olduğunca dikkatli bir gözle tespit edilmeye çalışılmış ve bunlar ayrı başlıklar halinde örnekler verilerek tezde işlenmiştir.

el-Mütevâri'nin müellifi olan Ahmed ibnü'l-Müneyyir'in kardeşi Ali ibnü'l-Müneyyir de İbnü'l-Müneyyir şeklinde maruftur. Tezde İbnü'l-Müneyyir ifadesi ile Ahmed ibnü'l-Müneyyir kastedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

1.1. DÖNEMİN SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

İbnü'l-Müneyyir, Eyyûbî Devletinin Mısır'dan çekilişi ile Memlûk Devletinin kuruluşuna rastlayan h. 7. asırda, Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biri olan İskenderiye'de yaşamıştır. İskenderiye, Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada, önemli bir ticaret ve ulaşım merkezidir.¹

İskenderiye, 569/1174 yılında Sicilya'dan gelen Normanların saldırısına uğramış, Eyyûbîler döneminde şehirde asayiş ve sükûnet sağlanabilmiş fakat en parlak günlerini Memlûkler zamanında yaşamıştır. Fransa kralının Dimyat'a düzenlediği saldırı 648/1250 yılında büyük bir fiyaskoyla sonuçlandıktan sonra Akdeniz adalarındaki Haçlı kalıntıları ile Avrupa'nın gözü İskenderiye üzerine çevrildi. Memlûkler daha kolay savunma yapabilmek için Dimyat'ı yıkıp İskenderiye'ye önem verdiler.²

Eyyûbîler dönemi ilmî hayat bakımından İslam tarihinin en canlı devrelerinden biridir. Bu devirde ilmî faaliyetlerin en önemli merkezleri medreselerdi. Medreseler vasıtasıyla kuvvetlenen Fatimî-Şîî propogandasına karşı sünîliği müdafa etmek maksadıyla X. Asırda medreseler açılmaya başlandı. İslam tarihinde hadis öğretimi için özel olarak açılan ilk medrese, nûreddin tarafından İbn Asâkîr'in hadis ilimleri okutması için Dimeşk'te tesis edilen dâru'l-hadîs'tir. Bunu daha sonra diğer dâru'l-hadîsler takib etmiştir.³

Memlûkler devri, İslâmî ilimlerdeki gelişme bakımından İslam tarihinin en parlak dönemlerinden biridir. Doğu İslam dünyasının Moğol, Endülüs'ün ise Haçlı istilasına uğradığı bir sırada Memlûk Devleti, ülkelerini terk etmek zorunda kalan pek çok âlimin sığındığı yer oldu. Kahire ve Dimeşk İslam dünyasının en önemli iki ilim merkezi haline geldi. İlmî çalışmaları destekleyen devlet adamları Eyyûbîler

¹ Eymen Fuad Seyyid, "İskenderiye", DİA, XXII, 574.

² Eymen Fuad, *a.g.m.*, 575.

³ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağrı yay., II, 412.

zamanından kalan medreselerin sayısını daha da çoğalttılar. Dımeşk'te 160, Kahire'de 75 civarında medresenin bulunması bunun açık bir delilidir. Medreselerin çoğu sünnî dört mezhep üzerine eğitim veren fıkıh medresesi hüviyetini taşıyor, bazılarında tek bazılarında ise birkaç mezhebin fikhî okutuluyordu. Fıkıh ilmiyle birlikte diğer dinî ilimlerle dil ilimlerinin okutulduğu bu medreseler zengin kütüphanelere sahipti.⁴ Dâru'l-Kur'ân ve dâru'l-hadisler de mevcuttu. Bu dönemde İskenderiye'deki önemli dinî yapılar arasında Ebû'l-Abbâs el-Mürsî Camiî, Hulâsiyye, Nablûsiyye, Fahr, Bilbîsî, İbn Habâse, Tikrîtî, Demâmînî, Kayıtbay medreseleri, Bîlik el-Muhsînî Hânkâhı, Nebîhiye ve Tikrîtî dâru'l-hadîsleri bulunmaktaydı.⁵

Bu dönemde dikkat çeken bir husus da çok sayıda kadın muhaddisin yetişmesidir. İbnü'l-Cezerî'nin (833/1429) hocası Sittü'l-arab (767/1366), İbn Hacer el-Askalânî'nin(852/1449) hocası Âişe bintu Muhammed (816/1413), Sehâvî'nin (902/1496) hocası Ümmü Fadl (874/1469) sayıları büyük rakamlara ulaşan kadın muhaddisler için birkaç örnektir.⁶

Memlükler döneminde kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh alanında önemli âlimler yetişmiştir. Yöneticilere karşı muhalefetiyle tanınan ve halkın desteğini gören İzzeddin b. Abdüsselam, bu dönemin yetiştirdiği önemli âlimlerdendir.⁷ Nevevî (676/1277), İbn Dakîk el-İyd (702/1302), ed-Dimyâtî (705/1306), Hâfız el-İrâkî (704/1305), Münzirî (656/1258), İbn Hallikân (681/1282), Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî (636/1287) de bu dönemin meşhur muhaddislerindendir.⁸

Bu bilgiler ışığında İbnü'l-Müneyyir'in yaşadığı dönem değerlendirildiğinde, Mısır'da bulunan siyasî istikrar, ilme ve âlimlere değer veren sosyal yapı ve bölgenin zamanın ilim merkezi haline gelmesi İslâmî ilimlerin gelişmesinde doğrudan etkili

⁴ Yiğit, İsmail, "Memlükler", DİA, XXIX, 94-95.

⁵ Eymen Fuâd, *a.g.m.*, 576.

⁶ Yiğit İsmail, *Siyâsî-Dînî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Kayhan yay., VII, 274.

⁷ Tomar, Cengiz, "Mısır", DİA, XXIX, 576.

⁸ Yiğit, İsmail, *a.g.m.*, 95.

olmuştur, diyebiliriz. Bu uygun ilim ortamında pek çok âlim yetişmiş ve çeşitli konularda değerli eserler yazılmıştır.

1.2. NESEBİ, DOĞUMU VE KİMLİK BİLGİLERİ

İsmi: Ahmed b. Muhammed b. Mansûr b. Ebi'l-Kâsım b. Muhtâr b. Aliyyu'l-Cerevî⁹ el-Cüzâmî¹⁰ el-Ebyârî¹¹ el-Mâlikî Nâsıruddîn İbnü'l-Müneyyir el-İskenderî'dir.¹²

İbnü'l-Müneyyir adıyla şöhret bulmuştur. ابن المنير kelimesinin yazılışı İbnü'l Münîr olarak okumaya müsait olsa da doğrusu İbnü'l-Müneyyir'dir.¹³ İbnü'l-Münîr şeklinde okunması yanlıştır.¹⁴

Künyesi ise, Ebû'l Abbâs İbnü'l- İmâmu'l-Adl Vecîhuddîn Ebi'l-Meâlî İbn Ebî Ali'dir.¹⁵

İbnü'l-Müneyyir 3 Zilkade 620 yılında doğmuştur.¹⁶ Doğduğu yer hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat hayatından edindiğimiz bilgiler göz önünde bulundurulduğunda İskenderiye'de doğmuş olması muhtemeldir.

1.3. AİLESİ, GÖREVLERİ VE VEFATI

Aile hayatı hakkında yeteri kadar bilgi bulamadığımız müellifin babasının, dönemin önemli âlimlerinden Muhammed b.Mansûr (659/1258) olduğu bilinmekte-

⁹ Cüzâm kabilesinin bir koludur. (Semânî, *Ensâb*, Beyrut, 1988, I, 562).

¹⁰ Yemen asıllı olduğu kabul edilen bir kabile. (Semânî, a.g.e., II, 33).

¹¹ Aşağı Mısır'da Garbiye vilâyetinde bulunan bir yer ismidir. Tüccar, Zülfikar, "Ebyârî", *DİA*, X, 379.

¹² Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, ys., ts., I, 88; Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Dâru'n-Neşr, II, 128; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, Kahire, ts., 243; Zehebî, *el-İber*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., III, 352; Mahlûf, *Şeceratü'n-Nûri'z-Zekiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 269.

¹³ İbn Hacer, *Tebîru'l-Müntebih*, IV, 1325.

¹⁴ Bkz. Sandıkçı, Kemal, *Sahih-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB, Ankara, 1991, 135; Özer, Salih, *Endülüslü İbn Battal ve Buhârî Şerhi*, Araştırma yay., Ankara, 2007, 26.

¹⁵ Merâğî, Abdullah Mustafa, *el-Fethu'l-Mübîn fi Tabakâti'l-Usûliyyîn*, Mısır, ts. 87; Kehhâle, a.g.e., 61; Zehebî, *el-İber*, III, 352.

¹⁶ Dâvûdî, a.g.e., I, 88; Safedî, a.g.e., II, 128; Suyûtî, *Husnü'l-Muhâdara*, I, 316, Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât*, I, 384.

dir.¹⁷ Kaynaklarda İbnü'l-Müneyyir'in evlenip evlenmediği hakkında da bir bilgi mevcut değildir.

İbnü'l-Müneyyir, birçok resmi göreve tayin edilmiştir. Mescit ve vakıf teftişinde görevli iken 651 yılında Kâdî İbnü't-Tinnîsî (801/1399)'nin yerine niyabeten kadılığa tayin edilmiş, 652 yılında da asaleten kadı olmuştur. Sonra bazı sebeplerle azledilmiştir. Bir müddet geçince tekrar kadılığa getirilmiş ve tekrar azledilmiştir. Kaynaklar onun belîğ ve akıcı konuşan bir hatip olduğunu nakletmektedirler.¹⁸

İbnü'l-Müneyyir, İskenderiye'de, Rabûlevvel ayının başlarında 683/1284 yılında, 63 yaşında iken vefat etmiştir. Mağrib Camii yanında babasının kabrinin bulunduğu yere defnedilmiştir. Onun zehirlenerek öldüğüne dair bir bilgi de mevcuttur.¹⁹

2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

2.1. YETİŞTİĞİ İLMÎ ÇEVRE

İbnü'l-Müneyyir, ilme değer veren bir aile çevresinde yetişmiş ve devrin ilim merkezlerinden İskenderiye'de bulunmasının da tesiriyle büyük bir âlim olmuştur.

Aile çevresinden, kaynaklarda âlim olarak tavsif edilen Şeyhu'l-kurrâ Fâris dayısı, Necîbuddîn Ahmed b. Fâris dedesidir.²⁰ Devrin önemli âlimlerinden olan Muhammed b. Mansûr (656/1258) ise babasıdır. Kardeşi Ali b. Muhammed b. Mansûr Ebû'l-Hüseyn Zeynüddîn ibnü'l-Müneyyir (699/1299)'dir.²¹ O, İbn Hâcib ve Ahmed b. Müneyyir'den fıkıh ilmi almış ve abisi Ahmed İbnü'l-Müneyyir'den sonra İskenderiye kadısı olmuştur. İbn Ferhûn, Ahmed b. Müneyyir'in daha meşhur olmasına rağmen Ali İbnü'l-Müneyyir'in abisinden daha âlim olduğunu söyler.²² Kay-

¹⁷ Safedî, *a.g.e.*, 128.

¹⁸ Dâvûdî, *a.g.e.*, I, 88.; İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 244; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, ys., ts., 66.

¹⁹ Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât*, 384.

²⁰ Sâfedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII, 128.

²¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, VII, 234.

²² İbn Ferhûn, *a.g.e.*, II, 123.

naklar Zeynüddîn Ali'nin çok değerli ve hacmi geniş bir Buhârî şerhinin ve İbn Battal'ın Buhârî şerhine dair bir haşiyesinin olduğunu belirtir.²³ Malikî mezhebinde müctehid mertebesinde olan Ali b. el-Müneyyir, eserinde fıkhu'l-hadise ve fukaha görüşlerine yer vermiştir.²⁴ Abisinin sert kişiliğinin tersine, yumuşak ve latif bir kişiliğe sahiptir. İlerleyen yaşlarda bile hafızasının kuvvetinde en ufak bir azalma olmamıştır.²⁵ Mekke'de ve İskenderiye'de hadis dersleri vermiştir.²⁶ Kurban Bayramında vefat etmiştir.²⁷

Âlimlerin çok olduğu, ilmin değerini bilen bir ailenin mensubu olan İbnü'l-Müneyyir; Fıkıh, Usûl, Nahiv, Tefsir, Kıraat, Neseb, Beyan ve İnşâ ilimlerinde ve özellikle de Edebiyat ve Belağat İlminde büyük bir âlim olmuştur.²⁸ Birçok medresede hocalık, kadılık ve hatiplik görevinde bulunmuştur,²⁹ fakat kaynaklarda ders verdiği medreselerden sadece Cüyûşî Medresesinin ismi geçmektedir.³⁰ Asıl adı Camiu'l-Attârîn olan bu medrese, Aziz Athanasios Kilisesi'nin kalıntıları üzerine inşa edilen ve 477/1084 yılında Eyyübîlerin Dımeşk emirlerinden³¹ Emîrü'l-Cüyûş Bedr el-Cemâlî tarafından yenilendiği için Cüyûşî Camî diye de anılan, dönemin önemli medreselerin arasındadır.³²

²³ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, İstanbul, 1951, I, 714; İbn Ferhûn, *a.g.e.*, II, 123.

²⁴ İbn Ferhûn, *a.g.e.*, II, 124.

²⁵ Tünbektî, *Neylü'l-İbtihâc*, I, 363.

²⁶ Sâfedî, *a.g.e.*, XXII, 143.

²⁷ Safedî, *a.g.e.*, XXII, 143; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemi'l-Müellifin*, VII, 234.

²⁸ Nuveyhid, *a.g.e.*, I, 66; İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 243; Dâvûdî, *a.g.e.*, 88; Suyûtî, *Buğye*, 384; Suyûtî, *Husnü'l-Muhâdara*, 316.

²⁹ İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 244; Suyûtî, *Buğye*, I, 384.

³⁰ Suyûtî, *Buğye*, I, 384.

³¹ Kılıç, Hulûsi, "*İbnü'l-Hâcib*" DİA, XXI, 55.

³² Eymen Fuat, *a.g.e.*, 575.

2.2. HOCALARI VE TALEBELERİ

2.2.1. Hocaları

İbnü'l-Müneyyir çeşitli hocalardan ders almıştır. Bunların arasında en dikkat çekici olanı Kahire'deki Fâzılıyye Medresesinde müderris olan Cemâluddîn İbnü'l-Hâcib (646/1249)'dir. Onunla karşılaştıktan sonra ise ilimde daha derinleşmiş ve hocasından, fetva verme icazeti almıştır.³³ İbnü'l-Müneyyir hocası İbnü'l-Hâcib için bir mersiye kaleme almıştır.

İbnü'l-Hâcib, *Münthehe's-Suâl ve'l-Emel fî İlmeyi'l-Usûl ve'l-Cedel* isimli eserini *Muhtasaru'l-Usûl* adıyla ihtisar etmiş; bu ihtisar aslından daha fazla tutulmuş ve üzerine birçok şerh, hâşiye ve tahrîc çalışması yapılmıştır. Kelamcıların metoduyla kaleme alınan söz konusu eser, Fıkıh Usûlü literatürüne dair örneklerden biridir.³⁴ İbnü'l-Müneyyir, bu ihtisârı ve İbnü'l-Hâcib'in *el-Muhtasar fî'l-Fûru*'nu henüz hocasıyla karşılaşmadan önce ezberlemiş, daha sonra da ondan icazet almıştır.³⁵ *el-Muhtasar fî'l-Fûru*, Mâlikî fihkına dâir bir eserdir. Müellifin, Mâlikî Mezhebinin Mısır ve Mağrib kollarını birleştirdiği bu kitabı, diğer mezhep mensupları da takdir etmiştir.³⁶

İbnü'l-Müneyyir, babasından, Ebû Bekir Abdülvehhâb b. Ravâh b. Eslem et-Tûsî'den ve İbn Ravâc (648/1250)'tan da hadis dersleri almıştır.³⁷

2.2.2. Talebeleri

İbnü'l-Müneyyir medreselerde hocalık yaptığı için çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Fakat kaynaklarda birkaçının dışında bilgi bulunmamaktadır. İbn Râşid el-Kafesî öğrencilerinden biridir.³⁸ *el-Bahru'l-Muhît* isimli büyük tefsirin müellifi Ebû

³³ Merâğî, *a.g.e.*, 87.

³⁴ Kılıç, *Hulûsi, a.g.m.*, 56.

³⁵ Merâğî, *a.g.e.*, 87; Safedî, *a.g.e.*, 128.

³⁶ Kılıç, *Hulûsi, a.g.m.*, 56-57.

³⁷ Merâğî, *a.g.e.*, 87; Safedî, *a.g.e.*, 128.

³⁸ Merâğî, *a.g.e.*, 87.

Hayyân Muhammed b. Yusuf (745/1344) da ondan ilim almıştır.³⁹ Ebû Hayyân, 677 yılında ilmîni artırmak için Endülüs'ten doğuya seyahat etmiş, İskenderiye, Kâhire, Mekke, Medine, Bağdat ve Dımeşk'e yolculuklar yapmıştır. Muhtemelen İbnü'l-Müneyyir'le de Mısır seyahati esnasında tanışmış ve onun öğrencisi olmuştur. Bu merkezlerde kendilerinden istifade ettiği hocalarının sayısı 450'ye ulaşmaktadır. 28 Safer 745'te Kâhire'de vefat etmiş ve Sûfiyye mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁰

2.3. AKÎDESİ VE FIKİHTA MEZHEBİ

2.3.1. Akîdesi

Kaynaklarda İbnü'l-Müneyyir'in selef metodunu değil, mütekellimûn metodunu takip ettiği ifade edilmektedir. Yani o, sıfatlar ve fiiller gibi anlaşılması zor konularda, yorumdan kaçınan selef metodunun değil; söz konusu hususlarda yorum yapan kelamcı usûlün takipçisidir.⁴¹ Bu, “*Tefsîru Hadîsi'l-İsrâ*” isimli kitabında görülmektedir.⁴² Mesela *el-Mütevârî*'de, “Ruh ve melekler ona yükseltilir.”⁴³ “Ona hoş kelimeler yükseltilir.”⁴⁴ başlıklı 365. babın şerhinde, *Sahîh*'teki bâb başlığı ve hadis uyumunu tartışırken; selef metodunda olduğu gibi yorumdan kaçınmak yerine, âyetlerdeki ifadelerden hareketle, Allah'a yer-yön izafe edilmesine dair tartışmalara girer ve açıklamalar yapar. Aynı şekilde: “Musa'yı sandığa koy, sonra onu denize bırak! Deniz onu kıyıya atsın da benim düşmanım olan ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa!) Gözüm(ün önün)de yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim.”⁴⁵ âyetiyle, “İnkâr edilmiş olana (Nuh'a) bir mükâfat olmak üzere, gemi

³⁹ Dâvûdî, *a.g.e.*, 89.

⁴⁰ Kafes, Mahmut, “*Ebû Hayyân*”, *DİA*, X, 152.

⁴¹ İbnü'l-Müneyyir, *el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî*, thk. Ali Hasen Ali Abdulhamid, Mektebetü'l-İslâmî, 1990, 431.

⁴² Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, 72; Zirikî, *el-A'lâm*, 212.

⁴³ Meâric 70/4.

⁴⁴ Fâtır 35/10.

⁴⁵ Tâhâ 20/39.

gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.”⁴⁶ âyetini açıkladığı yerde müellifin, Allah’ın gözü ifadesinin, anlamayı kolaylaştırmak için kullanılmış mecâzî bir lafız olduğunu söyleyerek âyeti yorumlaması yine kelimî usûlü takip ettiğinin delilidir.⁴⁷ Kütübî ve Zirikî, İbnü’l-Müneyyir’in Tefsîru Hadîsi’l-İsrâ isimli kitabını da aynı şekilde kelimî usûlüyle yazdığını naklederler.

2.3.2. Mezhebi

Müellif, Mâlikî mezhebi mensubudur.⁴⁸ *el-Mütevârî*’de İmam Malik’ten ve Malikî mezhebinin görüşlerinden sık sık alıntı yapar.⁴⁹ Fakat taassup sahibi olmadığı görülür. Kendi görüşüne uymadığı yerlerde İmam Mâlik’e itiraz etmekten geri durmaz. Örnek vermek gerekirse, 193 numaralı çarşılar bahsinde “Rasûlullah (s.a.v.) ‘Bir ordu Kâbe’ye saldırmak için harekete geçerken, ordunun bulunduğu bölge başından sonuna kadar tamamen yerin dibine geçirilir.’ buyurdu. Hz. Âişe de: ‘Ey Allah’ın Rasûlü, içlerinde çarşı esnafı ve saldırganlardan olmayanlar varken tümü nasıl helak edilir?’ deyince Rasûlullah: ‘Evet onların hepsi de yerin dibine geçirilir sonra kıyamette orada bulunuş niyetlerine göre diriltirler.’ buyurdu.” hadisini yorumlarken, İmâm Mâlik’in bu hadise dayanarak, hiç içki içmiyor olsa bile içki içenin arkadaşının da cezalandırılacağı şeklindeki hükmünü eleştirmiş ve bu hadisten böyle bir delil çıkarmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Hadiste semavî bir ceza vardır. Semavî cezalar ile şerî cezalar kıyas edilemez. Ayrıca hadiste geçen “Niyetleri üzerine diriltirler.” ibaresini, bu helâkin askerler için bir ceza olduğunu, çarşı ehli içinse ceza değil imtihan olduğunu söyleyerek yorumlar.⁵⁰

2.4. EDEBÎ YÖNÜ

Müellif daha çok edebiyatçı ve şair kimliğiyle bilinir. Şiirlerinden birkaç beyitine örnek vermek gerekirse:

⁴⁶ Kamer 54/14.

⁴⁷ İbnü’l-Müneyyir, *a.g.e.*, 426.

⁴⁸ Mahlûf, *a.g.e.*, 269; *ez-Zehebî, el-İber*, 352.

⁴⁹ Bkz. İbnü’l-Müneyyir, *a.g.e.*, 234, 241, 240, 263, 320.

⁵⁰ İbnü’l-Müneyyir, *a.g.e.*, 242-244, başka bir örnek için bkz. 413.

Zamanın veziri Şerefüddîn Ebû'l-Huseyn el-Fâizî'yi (655/1257) şu beyitlerle medhetmektedir:

إذا اعتل الزمان فمناك يرجو بنو الأيام عاقبة الشفاء
وإن ينزل بساحتهم قضاء فأنت اللطف في ذلك القضاء

Zaman bozulunca insanlar senden yardım isteyecekler,

Çözümün ise onlar için bir lütuftur.

Verdiği hükümden dolayı kendisiyle tartışan kişiye de şöyle cevap vermiştir:

قل لمن يبتغي المناصب بالجهل تتحى عنها لمن هو أعلم

Cahilce makam sevdasına düşen kişiye de ki,

Makamları kendisinden daha layık kişilere bırak!

Döneminin büyük âlimlerinden Ahmed b. Muhammed b. Hallikân'ı (681/1282) şu şiiriyle metheder:

ليس شمس الضحى كأوصاف شمس الدين قاض القضاة حاشى وكلا
⁵¹تلك مهما علت محلا تلت ظلا وهذا مهما علا مد ظلا

Kuşluk güneşi, asla -Kâdî'l-Kudât Şemsüddin- (Dinin güneşi)'nin meziyetlerine sahip olamaz.

Zira güneş yükseldikçe gölgesi azalır; hâlbuki Şemsüddin yükseldikçe gölgesi artar.

⁵¹ Şiirler için bkz. Safedî, *a.g.e.*, 129.

2.5. ÂLİMLERİN ONUN HAKKINDAKİ SÖYLEDİKLERİ

Dönemin âlimleri genel olarak müelliften övgüyle bahseder. İbnü'l-Müneyyir için İzz b. Abdüsselâm'ın şu sözü meşhurdur: “Mısır iki âlimiyle övünür. Birisi İskenderiye'deki İbnü'l-Müneyyir, diğeri ise Kûs'daki⁵² İbn Dakîk el-İyd'dir.”⁵³

Hakikaten genelde Mısır, özelde İskenderiye ne kadar övünse azdır. Çünkü o, Mısırlıların imamı, müftüsü, müderrisi, hatîbi; vakıflarının ve mescitlerinin sorumlusu idi.⁵⁴ Hocası el-İmâm Ebû Amr İbnü'l-Hâcib onunla alakalı şu beyti söylemiştir:⁵⁵

لقد سئمت حياتي اليوم لولا مباحث ساكن الإسكندرية
كأحمد سبط أحمد حين يأتي بكل غريبة كالعبقرية

Bıkmıştım hayattan olmasaydı eğer,

İskenderiyeli Ahmed'in torunu Ahmed gibileri

Zeka ve üstünlüğü her şeye değer.

İbnü'l-Hâcib şiirindeki أحمد lafzı ile İbnü'l-Müneyyir'in anne dedesi el-İmâm Ahmed b. Fâris'i, سبط lafzı ile de bizzat İbnü'l-Müneyyir'i kastetmektedir.

2.6. ESERLERİ

2.6.1. TEFSİR

2.6.1.1. *el-Bahru'l-Kebîr fî Bahsi't-Tefsîr*

Geniş bir tefsirdir. Esere “*el-Bahru'l-Kebîr*” ismi verildiği için “Deniz tuzludur dolayısıyla tefsir alanındaki bir esere yakışmamıştır.” itirazında bulunanlara İbnü'l-Müneyyir: “Deniz, içinde keşfedilmeyi bekleyen harikalarla ve incilerle dolu-

⁵² Mısır'ın Saîd bölgesindeki bir şehir (Yâkût b. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 413.)

⁵³ Mahlûf, *a.g.e.*, 249.

⁵⁴ Merâğî, *a.g.e.*, 87.

⁵⁵ Suyûtî, *Buğye*, 383; Dâvûdî, *a.g.e.*, 89.

⁵⁶ Dâvûdî, *a.g.e.*, 89.

dur.” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁷ Kitabın müellife aidiyeti hususunda bir ihtilaf yoktur.⁵⁸ *el-Bahru'l-Kebîr*, üçüncü cildi haricinde günümüze ulaşmamıştır. Mollaibrahimoğlu üçüncü cildin Mısır'daki Hidiviyye kütüphanesinde olduğunu belirtir.⁵⁹

2.6.1.2. *el-İntisâf fi mâ Tedammenehü'l-Keşşâf mine'l-İ'tizâf*⁶⁰

El-İntisaf, Ahmed b. Müneyyir'in Mutezilî bir müfessir olan Zemahşerî'nin Keşşaf'ındaki yorumlarına yazdığı bir reddiyedir. İntisâf, نصف kelimesinin iftiâl vezninden mastarıdır ve “insaflı davranmayı istemek” anlamına gelir.⁶¹ Bu eserde kimi zaman son derece ağır ithamlara kimi zaman tarafsız yargılara kimi zaman da büyük bir hürmetle yapılmış eleştirilere rastlanır.⁶²

İbnü'l-Müneyyir'in Zemahşerî'ye yönelttiği en temel eleştirisi, Zemahşerî'nin Kur'ân âyetlerini mezhebî telakkîlerine indirgediği ve âyetleri mezhebî kabullerini teyîd eden birer araç haline dönüştürdüğüdür.⁶³ Bunun dışında dil ve belâğata, yanlış atıflarına, rivâyetleri yanlış anlayıp yorumlamasına, bazı fikhî çıkarımları ve kırâatler hususundaki yaklaşımlarına eleştiriler yöneltmiş, izahlar asında çelişkiler bulmuştur.⁶⁴ Maşalı'nın belirttiğine göre İbnü'l-Müneyyir'in Ehl-i Sünnet savunması daha ziyade karşıt düşüncenin zaaflarını yakalama yöntemine dayanan bir savunma niteliğindedir. Ehl-i Sünnetin ne olduğundan ziyade ne olmadığını göstermeye çalışmıştır. Çünkü onun hedefi, Mu'tezile'nin temel görüş ve düşüncelerini çürütmektir.⁶⁵ Onun

⁵⁷ Nüveyhid, *a.g.e.*, 66; İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 645.

⁵⁸ Bağdatlı İsmâil Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, MEB, 1972, İstanbul, I, 166.

⁵⁹ Mollaibrâhimoğlu, Süleyman, “İbnü'l-Müneyyir”, *DİA*, XXI, 156-157.

⁶⁰ Karabulut Ali Rıza, *İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*, ys., ts., I, 223.

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, “nsF” md., IX, 332.

⁶² Polat, Fethi Ahmet, *İslâm Tefsir Geleneğinde Akılcı Söyleme Yöneltilen Eleştiriler*, İz yay., İstanbul, 2007, 123.

⁶³ Maşalı, Mehmet Emin, *Tefsirde Ehl-i Sünnet Savunması: İbnü'l-Müneyyir Örneği*, Marife, yıl 5, S.3, Konya, 2005, s.62.

⁶⁴ Maşalı, *a.g.m.*, 67-69.

⁶⁵ Maşalı, *a.g.m.*, 62.

bu tavrını hitabet ettiği kitlenin Mu'tezilî okuyuculardan ziyade, *Keşşâf* tefsirine çokça itibar eden Ehl-i Sünnet muhiti olarak gördüğü şekilde okuyabiliriz.

Eserin *Keşşâf*'ın hâmişinde basılması bir âdet halini almıştır. Bu *el-İntisâf* sız bir *Keşşâf*'ın düşünülemediği anlamına gelir.

Ayrıca İbnü'l-Müneyyir'in *el-İntisâf*'ı üzerine Abdülkerîm b. Ali el-İrâkî (704)'nin *el-İnsâf* isimli bir eser yazdığı kaynaklarda geçmektedir.⁶⁶

Müellifin gençlik yıllarında yazdığı ilk te'lifâtındandır.⁶⁷ Eser İzz b. Abdü's-Selâm ve başka âlimler tarafından büyük övgülere mazhar olmuştur.⁶⁸ *Keşşâf*'ın hâmişinde Kâhire'de ve Beyrut'ta basılmış matbû bir eserdir.

2.6.1.3. *et-Teysîru'l Acîb fî Tefsîru'l Ğarîb*

Kitap, 2484 beyit hacminde olup Kur'ân-ı Kerîm'deki garîb lafızların izahını ihtivâ etmektedir. Baştan sona kadar manzûm bir eserdir. Kitabında hem dirâyet hem de rivâyete önem veren müellif, kıraat vecihleri üzerinde durmuş, genellikle mütevâtir kıraatlere bazen de şâz kıraatlere yer vermiştir. Bununla beraber kitapta, tarihî olaylara işaret edilmiş; nâsîh-mensûh ve sebep-i nüzûl açısından gerekli açıklamalar yapılmış; ahkâmla ilgili âyetlerin izahında, mezhep imamlarının görüşlerine temas edilmiştir. Taberî, Zemaşerî ve Kurtubî gibi müfessirlerin tefsirlerinden nakiller yapılmıştır. Mollaibrahimoğlu, özetle: "İbnü'l-Müneyyir gerek daha önce gerekse de daha sonra yazılan 'garîbu'l-Kur'ân' kitaplarından farklı bir yol izlemiş, ilmî dirâyeti ve edebî maharetiyle yeni bir çığır açmıştır." tespitinde bulunur.⁶⁹

Eserin mevcut iki yazma nüshası mevcuttur. İlki Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Bölümünde nr. 246'da, diğeri ise aynı kütüphanenin Reşîd Efendi Bölümü nr.

⁶⁶ Bağdatlı, *Hediyye*, II, 1477.

⁶⁷ Merâğî, *a.g.e.*, 88.

⁶⁸ İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 245.

⁶⁹ Mollaibrâimoğlu, Süleyman, *İbnü'l-Müneyyir ve et-Teysîru'l-Acîb fî Tefsîru'l-Ğarîb*, doktora tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990. 35-39.

104'te kayıtlıdır. ⁷⁰*et-Teysîru'l-Acîb*'i Süleyman Mollaibrahimoğlu doktora tezi olarak 1990'da tahkîk etmiştir. 1994 yılında da yapılan bu tahkîk Dâru'l-Garbi'l-İslâmî kitabevi tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir.

Kitabın ilk beyitleri şöyle başlar:

الحمد لله علي الاكمال والشكر لله علي الافضال
 وربنا مالكننا والسيد يملكه ممدح الممجد
 والعلمون المحدثات جمع علامة يعرف منها المبدع
⁷¹ قيل ما العلم غير العالم من ملك و جنة و ادمي

2.6.2. HADİS

2.6.2.1. *el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî*

Tezimizin ikinci bölümünün konusunu teşkil edecek olan söz konusu kitap, İbnü'l-Müneyyir'in, Buhârî'nin *Sâhîh*'inin hadisleri için kullandığı bâb başlıkları üzerine yazdığı bir çalışmasıdır. Eserde yaklaşık 400 bâb başlığı için değerlendirmeler bulunmaktadır.

Eserin iki tahkiki vardır: İlki *el-Mütevârî alâ Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî* adıyla Selahaddin Makbûl Ahmed'in tahkiki ile Kuveyt'teki Mektebetü'l-Muallâ'da 1407/1987 yılında 450 sayfa olarak basılmıştır. Diğer tahkik ise Ali Hasen Ali Abdulhamid tarafından 1411/1990 yılında yapılmış ve el-Mektebû'l-İslâmî - Dâru'l-Ammâr tarafından Beyrut'ta basılmıştır. 491 sahifeden müteşekkildir.

2.6.2.2. *Tefsîru Müşkilâti Ehâdîsi'l-İşkâlât*

Kaynaklarda İbnü'l-Müneyyir'e ait bu isimle bir eser görünmemektedir. Kütüphane taramaları neticesinde ulaştığımız yazmanın, içeriğini inceledikten sonra

⁷⁰ Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *a.g.t.*, 35.

⁷¹ Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *a.g.t.*, 20.

bizde, onun, Brockelmann'ın *GAL*'ında adı geçen *Tahrîru't-Tenzîh ve Tahzîru't-Teşbih* isimli kitapla aynı eser olabileceği düşüncesi uyanmıştır. Kelâmî konular üzerine yazılmasına rağmen, eserde pek çok hadisin bulunmasından dolayı, kaynaklarda adı bile geçmeyen bu eserin ayrıntılı bir şekilde tanıtılmasının faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Tefsîru Müşkilâti Ehâdis'in mevcut iki yazmasının mikro filmlerine ulaşabildik. Yazmalardan biri Mısır'daki Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de nr.27873'te, diğeri İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye Bölümü nr.1055/3'te bulunmaktadır.

Mısır Nüshası 19 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 17 satır mevcuttur. Yırtık ve eksik sayfa yoktur. Herhangi bir tarih veya müstensih ismi bulunmamaktadır. Okunamayan bir mühür vardır. Hattı genel olarak okunaklıdır. Yapılan hataların ve eksik bırakılan yerlerin aynı sayfada hatanın hizasındaki sayfa boşluğuna doğru şekilleri verilmiştir. Bir sonraki sayfanın ilk kelimesi, sayfa sonunda verilmiştir.

On varaktan oluşan Süleymaniye Nüshası'nda eser farklı yazmaların bulunduğu bir cilt içinde yer almaktadır. Kendinden önceki ve sonraki eserle yazmanın hattı aynıdır. Yani, aynı müstensih istinsah etmiştir. Her sayfada 21 satır bulunur. Kırmızı siyah mürekkep kullanılmıştır. Yırtık veya eksik kısım yoktur. Hattı Mısır Nüshasına göre daha zor okunmaktadır. Yapılan hatalar ve eksikler sayfa boşluğunda değil, hatanın veya eksik yazılan yerin hemen üstünde düzeltilmiştir. Bir sonraki sayfanın ilk kelimesi, sayfa sonunda verilmiştir. Yazmanın son sayfasında müstensih hattıyla “Şaban 1113” tarihi bulunmaktadır. Bunun dışında bir bilgi bulunmamaktadır. İki nüsha karşılaştırıldığında bazı kelime farklılıkları dışında nüshaların aynı olduğu görülür. Biz Mısır nüshasını esas alarak kitabı tanıtacağız.

19 varaklık yazmanın 3 varağı mukaddimededen oluşmaktadır. Mukaddimedede müellif, eseri yazma nedenini, eserin kaynaklarını ve özet bir şekilde Kelâmî konulara dair bazı görüşlerini vermektedir. İbnü'l-Müneyyir, mukaddimedede eserin ana fik-

rini özetlediğini söyler⁷² ve Mücessime, Müşebbihe, Muattile'nin sapık fırkalar olduğunu, teşbîh ve teccîmin şeytanın adımlarını takip etmek olduğunu anlatır.⁷³ Müellif mukaddimesini, kafiyeyle bir anlatımla yazmıştır.

İbnü'l-Müneyyir, dört kaynaktan faydalandığını belirtmiştir. Bunlar: İbn Fûrek, İbn Huzeyme, Râzî ve Dubaî'dir.⁷⁴

Müellif kitabını yazarken şöyle bir üslup takip etmiştir: Önce müşkil gördüğü hadisi verir, daha sonra hadiste geçen hangi ifadede işkâlin olduğunu söyler, konuya dair sorular sorar ve cevaplarını verir. İbnü'l-Müneyyir, hadislerin şerhi esnasında Kur'an-ı Kerîm'den deliller gösterir⁷⁵ ve müfessirler⁷⁶ ve kelimcilerden⁷⁷ alıntılar yapar. Bunun yanı sıra şiirden örnek verdiği de olmuştur.⁷⁸

Kitapta, Burhân-ı Temâtü⁷⁹; Allah'ın Âdem'e kendi ruhundan üfürmesi⁸⁰; Âdem'i yarattığı çamurun mayalanmasını beklemesi⁸¹; Allah'a isnad edilen el, yüz ayak gibi yaratılmışlara ait ifadelerin nasıl anlaşılacağı, akidenin zannı kaldırmayacağı ve Kelâm âliminin akideye dair olan bu tür rivâyetlerde nasıl hareket etmesi gerektiği⁸², hızlân ve tevfiğ⁸³, Allah için yer, yön ifade eden zarfların kullanılması gibi anlaşılması zor kelâmî konular işlenmiştir. İbnü'l-Müneyyir, bu tür rivâyetleri, lafzî ve zâhiri bir biçimde anlamak yerine; mecaz, kinaye ve istiareye hamletmek sûretiyle açıklar.

⁷² İbnü'l-Müneyyir, *Tefsîru Müşkilâti Ehâdîsi'l-İşkâlât* (Mısır Nüshası), 4^b.

⁷³ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 2^b.

⁷⁴ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 4^b.

⁷⁵ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 4^a.

⁷⁶ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 10^b.

⁷⁷ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 9^a.

⁷⁸ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 15^a.

⁷⁹ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 3^b.

⁸⁰ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 17^a.

⁸¹ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 11^a.

⁸² İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 7^b-8^a.

⁸³ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 12^a.

Müellif, eserinde teşbihe dair müşkil hadislerle karşılaştığında; kimi zaman müşkil kelimeye uygun muzâf takdir ederek; kimi zaman eserin, müessirinin ismiyle isimlendirilebileceğini ifade ederek; kimi zaman bazı özel kulların sıfatlarının Allah'a izafe edilebileceğini –meliklik gibi- söyleyerek; kimi zaman da teşbihe dair olan hadislerin birçoğunun senedinin sahîh olmadığını belirterek çözülmeye çalışılması gerektiğini söyler⁸⁴.

İbnü'l-Müneyyir'in konuyu işleyişine bir örnek verelim:

Bir adam Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve “Gökleri yaratmadan önce Rabbimiz neredeydi?” diye sordu. Nebi (s.a.v.) de ‘Havanın üstünde ve altındaki bulutlarda idi.’ cevabını verdi.

Hadiste geçtiği gibi Allah için yer yön zarflarının kullanılması –onun bulutların/gökyüzünün üstünde ve altında olması gibi- kudretinin yüceliği ve kalplerdeki yerinin yüksekliğiyle açıklanır. Zaten hava boşluktan ibarettir; altında ve üstünde hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla hadis, insanların anladığı mânâda bir yer ifade etmez.” şeklinde açıklamıştır.⁸⁵

2.6.2.3. *Tefsîru Hadîsi'l-İsrâ*

Bu eser, selef usûlüyle değil, mütekellimûn usûlüyle yazılmış tek ciltlik bir eserdir.⁸⁶ İbn Ferhûn (799/1397), bu eserde önemli bilgilerin olduğunu söylemektedir.⁸⁷ Kaynaklarda başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kaynaklar, müellifin *Esrâru'l Esrâr*⁸⁸ isimli bir eserinden bahsetmektedir ki, biz bu eserin *Esrâru'l-İsrâ*⁸⁹ ile aynı eser olduğunu ve sorunun yazım hatasından

⁸⁴ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 6^a.

⁸⁵ İbnü'l-Müneyyir, *a.g.e.*, 12^b.

⁸⁶ Safedî, *a.g.e.*, 128.

⁸⁷ İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 245.

⁸⁸ Bağdatlı, *Hediyye*, İstanbul, 1951, I, 99.

kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz. Aynı zamanda, isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla isra hadisesini işleyen *Esrâru'l-İsrâ* ile *Tefsîru Hadîsi'l-İsrâ* isimli bu eserlerin farklı isimlendirilse bile aynı eser olabileceği kanaatindeyiz.

2.6.3. SİYER

2.6.3.1. *el-İktifâ fi Fedâili'l-Mustafâ / el-Muktefâ fi Şerefi'l-Mustafâ*

Yazması günümüze ulaşmayan eser, Kâtip Çelebi'nin kaydettiğine göre Kâdî İyaz'ın (544/1149) *eş-Şifâ* isimli kitabına cevap olarak yazılmıştır ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Peygamberin faziletlerinden bahsedilmekte, ikinci bölümde ise sîreti ile ilgili bilgiler verilmektedir. Kitapta mirac konusu da ele alınmıştır.⁹⁰

2.6.4. FIKIH

2.6.4.1. *Muhtasaru't-Tehzîb li'l-Begavî*

Hüseyin b. Mesud el-Begavî (516/1122)'nin fıkıhla ilgili eserinin ihtisar çalışmasıdır.⁹¹ Bilindiği üzere Begavî, muhaddis, müfessir ve fakîh kimliğiyle tanınmaktadır. İbnü'l-Müneyyir'in ihtisar ettiği Begavî'nin *Tehzîbi* ise Şafîî fikhının önemli kaynaklarından biri kabul edilir. Hocası Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî'nin *et-Ta'lîka* adlı meşhur kitabını esas almıştır. Müellif, *Tehzîb*'in her babına ilgili âyet ve hadislerle başlamış sonra hem kendinin hem de diğer âlimlerin görüşlerini belirtmiştir. Dört cilt olan eserin, birinci cildi Ezher Kütüphanesinde⁹² ve Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de⁹³, ikinci ve üçüncü ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde⁹⁴, dördüncü cildi de Zâhiriyye Kütüphanesi'nde⁹⁵ bulunmaktadır⁹⁶.

⁸⁹ Suyûtî, *Husnü'l-Muhâdara*, 316.

⁹⁰ Bağdatlı, *Hediyeye*, I, 136.

⁹¹ Merâğî, *a.g.e.*, s.88.

⁹² Ezher ktp., *Fıkhu's-Şafîî* bl., nr. 43.

⁹³ Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr., 488.

⁹⁴ Topkapı Sarayı Müzesi ktp., III. Ahmed bl.,nr. 870.

⁹⁵ Zahiriyeye ktp., *Fıkhu's-Şafîî*, bl., nr. 375.

Dîbâc müellifi, *Tehzîb*'in İbnü'l-Müneyyir'in en güzel ihtisar çalışması olduğunu belirtir.⁹⁷ Bu ifadeden müellifin günümüze ulaşmamış da olsa başka ihtisar çalışmalarının olduğunu anlamaktayız. İbnü'l-Müneyyir'in bu ihtisarının yazması maalesef tespit edilememiştir.

2.6.4.2. *Şerhu Mecmeu'l-Bahreyn fi'l-Fıkhi'l-Mâlikî*

Eserin Mâlikî fıkına dâir bir şerh olduğu adından anlaşılmaktadır. Yazmalarından biri İstanbul'da Topkapı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed, 2/511 numarasında kayıtlı olup 306 varaktan müteşekkildir. Diğeri ise Kıbrıs'ta II. Mahmud 358, 363 numarasında kayıtlıdır.⁹⁸

2.6.5. KELAM

2.6.5.1. *Tahrîru't-Tenzîh ve Tahzîru't-Teşbîh*

Brockelmann'ın *GAL*'ı dışında hiçbir kaynakta tespit edilemeyen eser hakkında herhangi bir bilgi yoktur.⁹⁹ Eserin isminden anlaşıldığı kadarıyla Kelam ilmiyle alakalıdır.

2.6.6. DİĞER ALANLARDAKİ ESERLERİ

2.6.6.1. *Dîvanu Hutab*

Bilindiği üzere İbnü'l-Müneyyir uzun yıllar İskenderiye hatipliği yapmıştır. İsminden anlaşıldığı kadarıyla kitap, hutbe metinlerinden oluşmaktadır. Kaynaklarda meşhur ve edebî olduğu bildirilen¹⁰⁰ bu eser, *Ukûdü'l-Cevâhir alâ Ecyâdi'l-Menâbir* ismiyle anılan eserle aynı olsa gerektir. Zira iki eser de hitâbet metinlerini içermektedir. Hakkında başka bilgiye maalesef ulaşamamıştır.

⁹⁶ Güngör, Mevlüt, “*Begavî*”, *DİA*, V, 340.

⁹⁷ İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 245.

⁹⁸ Karabulut, *a.g.e.*, 223.

⁹⁹ Brockelmann, *GAL*, I, 738.

¹⁰⁰ İbn Ferhûn, *a.g.e.*, 245.

2.6.6.2. *Menâkibü'sh-Şeyh Ebi'l-Kâsım b. Mansûr el-Kebbârî*

Adından anlaşılacağı üzere kitapta el-Kebbârî (562/1166) nisbetiyle maruf Mısırlı abid, salih ve zahid bir şahsın menkıbeleri anlatılmaktadır.¹⁰¹ Eser hakkında başka bir bilgi yoktur.

Ayrıca; Brockelmann'ın kaydettiği bir bilgiye göre, Ahmed b. Müneyyir'in *ed-Diyâu'l-Mütele'lie fi Teayyubi'l-İhyâi li'l-Gazâlî* isimli bir eseri daha vardır. Hâlbuki İbnü'l-Müneyyir *İhya'*ya reddiye amacıyla bir kitap yazacağını söyleyince annesi ona: “Hayattakilerle kavga etmeyi bıraktın da ölülerle mi mücadele ediyorsun?” diyerek kızmış, onun bu sözünden sonra müellif fikrinden vazgeçmiştir.¹⁰² Bununla birlikte kardeşi Zeynüddin Ali'nin “*Diyâü'l-Mütelali fi Teakkubi İhyâi'l-Gazâlî*” isimli bir eser yazdığı bilinmektedir.¹⁰³

Kanaatimizce Brockelman iki kardeşi karıştırarak Zeynüddin Ali b. Müneyyir (695/1295)'in eserini Ahmed b. Müneyyir (683/1284)'in eseri zannetmiştir.

İbnü'l-Müneyyir'in eserleri yukarıda kısaca tanıtılmıştır. Pekçok ilim dalında eserler vermiş olması İbnü'l-Müneyyir'in çok yönlü bir âlim olduğu sonucu ortaya çıkarır. Fakat maalesef kitalarının birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Ulaşmış olan eserlerinden *el-Mütevârî* ise müellifinin hadisçiliğinin inceleneceği ana eser niteliğindedir.

¹⁰¹ Bağdatlı, *Hediyye*, 99.

¹⁰² Suyûtî, *Buğye*, 384.

¹⁰³ Mahlûf, *a.g.e.*, 269.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN HADİSÇİLİĞİ

Daha ziyade tefsiriyle meşhur olmuş pek çok ilim dalında eser vermiş bir âlim olan İbnü'l-Müneyyir'in hadis alanındaki eseri el-Mütevârî'dir. İbnü'l-Müneyyir, el-Mütevârî'de Buhârî'nin Sahîh'inde bulunan bâb başlıklarıyla, bu bâb başlıkları altında zikredilen hadislerin uyumlu olup olmadığını tartışmıştır. Fakat müellif sadece uyumun olup olmadığını belirtmekle kalmamış uyumun niteliğini de tespit etmeye çalışmıştır.

Bu bölümde önce Buhârî'nin *Sahîh*'ine bâb başlığı koyma metoduna dair yapılan çalışmalar ve *el-Mütevârî*'nin bunlar arasındaki yeri incelenecektir. Ardından İbnü'l-Müneyyir'in *Sahîh*'teki konu başlıklarına olan değerlendirmeleri ayrıntılı bir biçimde işlenerek, müellifin hadisçiliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. SAHÎH-İ BUHÂRÎ'NİN KONU BAŞLIKLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE *EL-MÜTEVÂRÎ*'NİN BUNLAR ARASINDAKİ YERİ

1.1. BUHÂRÎ'NİN KONU BAŞLIĞI KOYMASI (TEBVÎBU'L-BUHÂRÎ)

Hicrî üçüncü yüzyılda yaşamış hadis âlimlerimizden olan Buhârî'nin, sadece sahîh hadislerden oluşan *el-Camiu's-Sahîhu'l-Mıhtasaru min Umûri Rasûlillâhi Sünenihî ve Eyyâmihî* isimli kitabı, hadislerin sıhhati hususunda titiz davranan İslam âlimlerinin ekserisi tarafından hadiste otorite olarak görülmüş ve Kur'an'dan sonraki en güvenilir kitap kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra eserlerinde ve *Sahîh*'in bâblarında ortaya koyduğu görüşlerle devrini ve hatta sonrasını etkileyen ve hakkında en çok söz edilen bir muhaddis durumundadır. Bunda, devrinin ilmî ve fikrî oluşumlarını iyi tahlil eden ve günün meselelerine ilgi duyan bir hadisçi olmasının rolü büyük olmuştur.¹⁰⁴

Buhârî (256), muhaddis ve fakîh kimliğiyle *Sahîh*'inde iki gayeyi gerçekleştirmiştir. Yani hem sahîh hadisleri toplamış hem de onlardan fikhî hükümler ve hikemî nükteler çıkarmıştır. Tek bir hadisten birçok değişik hüküm çıkarması fakîhli-

¹⁰⁴ Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu yay., Ankara, 2005, 8-9.

ğine, tekrar ettiği hadisleri başka başka isnad ve metinlerle zikretmesi ise büyük bir muhaddis olduğuna delalet etmektedir.¹⁰⁵

Buhârî'nin hangi mezhebe bağlı olduğu hususunda ihtilaflar vardır. Çünkü dört mezhebin mensupları da Buhârî'nin kendi mezheplerinden olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Aslında *el-Câmiu's-Sahîh*'te hepsinin de iddialarına delil teşkil edebilecek şekilde fikhî görüşler bulunmaktadır.

Keşmîrî, Buhârî'nin mezhebi hususunu eserinde tartışırken; “Buhârî'nin müctehid olduğu hususunda hiçbir şüphe yoktur. Ve zannedildiği gibi Şâfiî'nin görüşlerini onayladığı hususlar Ebû Hanîfe'ye olan muvâfakatından daha çok değildir.” der ve örnekler vererek bu konuyu uzun uzun anlatır.¹⁰⁶

Buhârî'nin yer yer dört mezhebin tamamına aykırı görüşlerinin olmasını da yukarıdaki bilgilerle birlikte düşündüğümüzde onun muayyen bir mezhebe mensup olmadığı sonucuna ulaşmamız zor olmayacaktır. Abdülmecid Hâşim Hüseyinî konuya dair şu değerlendirmeyi yapar: “ Fıkıh, hükümleri tafsili delillerden istinbât ederek bilmek ise Buhârî, fakîhlerin görüşleri, sahâbe, tabiîn ve dört mezhep imamı da dâhil müctehid imamların ictihâdî görüşlerine vâkıf olmasıyla birlikte, mukallit ya da herhangi bir mezhebe bağlı müctehid değil; tam anlamıyla mutlak bir müctehiddir.”¹⁰⁷

Buhârî fikhî birikimini özellikle *el-Câmiu's-Sahîh*'in bâb başlıklarında ortaya koymuştur. Buhârî bâb başlıkları çeşitleri ile zaman zaman manaları âm olan bazı hadisleri tahsis, hâsları ta'mîm ettiği gibi, mutlakları takyîd, müşkilleri şerh, mânâları kapalı olanları tefsir, zâhirî olanları tevil, mücmelleri tafsîl etmiştir.¹⁰⁸ Bundan dola-

¹⁰⁵ Eren, Mehmet, *Buhârî'nin Sahîh'i ve Hocaları*, Nükte kitap, Konya, 2003, 40.

¹⁰⁶ Keşmîrî'den nakleden; Hüseyinî Abdülmecid Hâşim, *el-İmâm el-Buhârî Muhaddisen ve Fakîhen*, Mektebetü'l- Arabiyye, Beyrut, ts., 168-169.

¹⁰⁷ Hüseyinî Abdülmecid Hâşim, *el-İmâm el-Buhârî Muhaddisen ve Fakîhen*, 174.

¹⁰⁸ Toksarı, Ali, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Bâb Başlıklarının Özellikleri ve Değeri*, Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî Sempozyumu, Kayseri, 1996, s. 123.

yıdır ki onun hakkında “Buhârî’nin fıkhı, bâb başlıklarındadır.” sözü meşhur olmuştur.¹⁰⁹

Sahîh’in bâb başlıklarının orijinal olmadığına, Buhârî’nin kendinden önceki edebiyata tâbî olduğuna dair görüşler de vardır. Fuad Sezgin, Kirmânî’nin bu doğrultudaki görüşünü kabullenir ve “*Sahîh*’ine gerek doğrudan doğruya gerekse üstadlarının kitapları vasıtasıyla almış olduğu hadislerin çok zaman aynı bablara idhali, bablarına İmâm Mâlik’in bâb başlarında serdettiği hadisleri alarak yerleştirilmesi, bu bâbların taksimatında da aynı unvanları, kendilerini takip eden hadislerle birlikte almış bulunması ‘*mevcut hadis edebiyatının tasnifinden faydalanmış olduğu*’ na kail şârihlerin lehine, hassaten İbn Hacer’in reddi aleyhine kuvvetli deliller olarak ortaya çıkmaktadır.” der.¹¹⁰ Sezgin, bu iddiasını destekleyen delilleri eserinde tek tek naklederek, fikrini ispat etmeye çalışır ve konuyu şu şekilde sonuca bağlar: “Buhârî’nin kendinden evvelki edebiyata tabi olduğunu ve *Sahîh*’inin bâblarını tanzim ederken kendine tekaddüm eden tasnif faaliyetine uyduğunu söylemekle, her halde onu şahsi tasarruftan mahrum bir duruma düşürmüş olmuyoruz. O, kendi intihab kabiliyetini ve bunların te’lifindeki muvaffakiyetini her hadis alışında gösterebiliyordu.”¹¹¹

Buhârî’nin önce bâb başlıklarını tasarladığını sonra da bu başlıklara uygun hadisleri başlıkların altına yerleştirdiği; bazı başlıklara uygun hadis bulamadığı içinde o bâbları hadissiz bıraktığı şeklinde bir yaklaşım mevcuttur. Bu iddianın Goldziher tarafından da kolaylıkla benimsendiği görülmektedir.¹¹² Biz bu yaklaşımın doğru bir yaklaşım olmadığını, hayal ürünü olduğunu düşünüyoruz. Zira bu iddianın delili, Buhârî’nin yer yer bâb başlığını koyup başlığın altına hadis almaması ise; *Sahîh*’te, bâb başlığı olmayan hadislerin de bulunması aksi delil olmayacak mıdır? Ayrıca bu iddia, kendi din anlayışının altını hadislerle doldurmak, kendi yoru-

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Hedyü’s-Sârî*, 16.

¹¹⁰ Sezgin, Fuat, *Buhârî’nin Kaynakları*, İstanbul, 1956, 75.

¹¹¹ Sezgin, *a.g.e.*, 82.

¹¹² Sezgin, *a.g.e.*, 69.

munu hadislere giydirmek sonucuna götürür ki Buhârî'nin *Sahîh*'i dikkatlice incelendiğinde, kendi görüşü için bile olsa şartına uygun olmayan hadisi kitabına almadığı görülür.

Buhârî'nin, bâb başlıklarındaki yöntemini farklı şekillerde kategorize etmek mümkündür. Müellif, bazen bir âyetin tümünü ya da bir kısmını, bazen bir hadisin tümünü ya da bir kısmını, bazen de bir hadisin lafzını değil muhtevasını bâb başlığı yapar. Kimi zaman da bâb başlığını soru şeklinde verir. Soru şeklindeki başlıkları, bazen kendi görüşünü hiç belli etmeksizin verilir, bazen de sorunun içinde cevabı gizli olarak verilir.

1.2. BUHÂRÎ'NİN *SAHÎH*'İNDEKİ KONU BAŞLIKLARINA DAİR YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sahîh'in bâb başlıklarına dair birçok araştırma yapılmıştır. Başlıklar hakkındaki ilk ve öncelikli kaynakların Buhârî şerhleri olduğunu belirtmek isteriz. Konuya dair birçok müstakil çalışma da mevcuttur:

- *Kitâb alâ Terâcimi Kitâbi's-Sahîh li'l-Buhârî ve Meânî Mâ Üşkile Minhu*¹¹³

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Raşîk el-Endelûsî (442/1048)

- *El-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî*

Nâsiruddîn Ebû'l-Abbâs, Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Cüzâmî el-Cerevî (683/1284)

Ahmed İbnü'l-Müneyyir'in eseri olan *el-Mütevârî*, Mektebetü'l-Muallâ tarafından Kuveyt'te, Mektebetü'l-İslâmî ve Dâru'l-Ammâr tarafından da Beyrut ve Amman'da basılmıştır. İleride kitaba dair daha ayrıntılı bilgi gelecektir.

- *Tercümânu't-Terâcim 'alâ Ebvâbi'l-Buhârî*

¹¹³ Kehhâle, a.g.e., I, 222.

İbnü Ruşeyd el-Fihri es-Sebtî (721/1321)

Kitabı gören İbn Hacer, onun Kitâbu's-Sıyâm'a kadar yazılabildiğini, bitmiş olsaydı çok güzel bir eser olacağını söyler.¹¹⁴

- *Muhtasar fî Münâsebâti Terâcimi 'l-Buhârî*

Bedreddin Ebû Abdullah, Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâ'a el-Kinânî el-Hamevî el-Mısırî (733/1333)

Eser, Muhammed İshak Muhammed İbrahim'in tahkiki ile Dâru's-Selefiyye tarafından Hindistan Bombay'da 161 sayfa halinde; Dâru'l-Fikr tarafından da Beyrut'ta 93 sayfa halinde basılmıştır. Her iki basım da aynıdır. Sayfa ve yazı puntoları arasındaki değişiklikten dolayı sayfa sayıları farklılaşmıştır. Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi gelecektir.

- *Şerhu Terâcimi 'l-Buhârî*¹¹⁵

Cemâleddin Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Muhammed es'Sa'dî el-Hadramî el-Adenî (903/1498)

- *Şerhu Evâili Sahîhi 'l-Buhârî*

Mustafa b. Muhammed el-Kastamonî (981/1573)

Yazma nüsha Kâhire II, 14; 20707 numarada kayıtlıdır. 68 varaktır.¹¹⁶

- *El-Fevâidu 'l-Mute'allika bi Sahîhi 'l-Buhârî*

Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî (1136/1723)

Yazma; Kâhire, II, 194; 20724 numarada kayıtlıdır. 154 varaktır.¹¹⁷

- *Şerhu Terâcimi Ebvâbi 'l-Buhârî*

¹¹⁴ İbn Hacer, *Hedy*, 16.

¹¹⁵ *Kehhâle*, a.g.e., VIII, 283.

¹¹⁶ Sezgin, *Târîhu 't-Turâsi 'l-Arabî*, 1991, I, 249

¹¹⁷ Sezgin, a.g.e., I, 250.

Kutbuddin Ebû Abdülazîz, Ahmed b. Abdurrahîm el-Ömerî ed-Dihlevî el-Hindî (1176/1762)

Kitap, Dâru'l-Fikr tarafından 1420/2000 yılında Beyrut'ta, İbn Cemâ'a'nın *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî*'si ile birlikte aynı cilt içinde basılmıştır. Bu baskıda, *Şerhu Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*, 98 sayfadan müteşekkildir.

Eser, 388 bâbtan oluşmaktadır. Bâb başlığı-hadis uyumundan bahsetmez. İsminden de anlaşılacağı üzere bâb başlıklarını şerh eder/başlıkta Buhârî'nin ne demek istediğini anlatır. Seçtiği 388 başlığı neye göre belirlediğine dair bir bilgi vermemiştir. Belirlenen başlıklar, *el-Mütevârî*'de İbnü'l-Müneyyir'in seçtiği başlıklardan farklıdır.

- *Ta'lika 'alâ Evâili'l-Câmi'i's-Sahîh li'l-Buhârî*¹¹⁸

Abdulkâdir b. Sâlih b. Abdurrahman el-Halebî el-Bânekûsî (1199/1785)

Müellif, muhaddis, edîb ve fakîh idi. Hanefî fukahâsındandır. Halep'te doğmuş ve orada vefat etmiştir.¹¹⁹

- *Takrîr alâ Evâili'l-Buhârî*¹²⁰

Ahmed b. Muhammed b. Yâsîn b. Abdulğanî el-Hebrâvî eş-Şâfîî (1224/1809)

- *el-Efâvîk bi Terâcimi'l-Buhârî ve't-Teâlîk*¹²¹

Abdurrahmân b. Ahmed b. Hasen b. Ali el-Behkelî el-Yemânî (1248/1832)

- *Hediyetü'z-Zaman fî Tertîbi Ebvâbi'l-Buhârî*¹²²

¹¹⁸ Kehhâle, a.g.e., V, 289.

¹¹⁹ Kehhâle, a.g.e., V, 289.

¹²⁰ Kehhâle, a.g.e., II, 168.

¹²¹ Kehhâle, a.g.e., V, 117.

¹²² Kehhâle, a.g.e., VI, 98-99.

Abdullah b. ‘Ûde b. Abdullah b. İsa b. Selâme el-Kaddûmî en-Nablûsî (1331/1912)

- *Fekkü/Hallu Ağrâdi'l-Buhârî el-Mübheme fî'l-Cem'i Beyne'l-Hadîs ve't-Terceme*¹²³

İbn Hacer Sicilmâsî'nin eserinde yaklaşık 100 konu başlığının açıklandığını söyler.¹²⁴

Ebû Abdullah Muhammed b. Mansur b. Hamâme el-Mağravî es-Sicilmâsî

- Bulkînî *Sahîh*'in bâb başlıklarındaki tenasübe dair bir şiir yazmıştır. Kemal Sandıkçı, Bulkînî'nin İbnü'l-Müneyyir'in eserini nazım haline getirdiğini söylese de¹²⁵ nazım incelendiğinde bu tespitin yanlış olduğu görülür. Bu nazmı Kastallânî *İrşâdü's-Sârî*'de vermiştir.¹²⁶

1.3. EL-MÜTEVÂRÎ 'ALÂ EBVÂBİ'L-BUHÂRÎ

1.3.1. ESERİN AHMED B. EL-MÜNEYYİR'E NİSBETİ

Mütevârî'yi incelerken karşılaştığımız en ciddi problemlerden biri eserin aidiyeti hususundaki tartışmalardı. *Mütevârî*'nin Ahmed b. Müneyyir'e mi Ali b. Müneyyir'e mi ait olduğu karıştırılmaktadır. Zira ikisi de “İbnü'l-Müneyyir” olarak tanınmaktadır. Bu karışıklık eserin ikisine de nispet edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Mesela Kâtip Çelebi *Keşfu'z-Zunûn*'da “Nâsıruddin Ali b. Müneyyir'in *Mütevârî*'si vardır.” der.¹²⁷ Hâlbuki Nasıruddin unvanı Ali'ye değil Ahmed'e aittir. Bağdatlı *Hediyye*'de¹²⁸ *el-Mütevârî*'yi Ali b. Müneyyir'e nispet eder. Ömer Rıza Kehhâle de *el-Mütevârî*'nin Ali b. Müneyyir'e ait olduğu görüşündedir.¹²⁹

¹²³ İbn Hacer, *Hedy*, 16; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, Kâhire, 1293, I, 58.

¹²⁴ İbn Hacer, *Hedy*, 16.

¹²⁵ Sandıkçı, *a.g.e.*, 135.

¹²⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, 58-60.

¹²⁷ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 43

¹²⁸ Bağdatlı, *Hediyye*, I, 716.

¹²⁹ Kehhâle, *a.g.e.*, VII, 234.

Kastallânî, İbn Battâl şerhi olan Ali b. Müneyyir'in aynı zamanda *Mütevârî* sahibi olduğunu belirtir.¹³⁰ Bu bilgiler, araştırmamız esnasında *el-Mütevârî*'nin bu iki âlimden hangisine ait olduğu hususunda bizi şüphe içinde bırakmıştır.

Fakat İbn Cemaâ'nın *Münâsebât* isimli eserinin yazmasının ilk sayfasında İbn Hacer'in el yazmasıyla, kitabın Ahmed b. Müneyyir'in yazdığı *el-Mütevârî*'nin ihtisarı olduğu ifade edilmektedir.¹³¹ Ayrıca eserinde her iki âlimden de sık sık nakillerde bulunan İbn Hacer *Hedy*'de Ahmed b. Müneyyir'le Ali b. Müneyyir'i birbirinden ayırır ve *Mütevârî*'yi Ahmed'e nispet eder.¹³²

El-Mütevârî'nin mikro filmlerini görme imkânı bulduğumuz Beyazıt Nüshası'nda, gerek kapakta gerekse de müstensihinin kitabın başındaki ilk cümlelerinde eserin Ahmed b. Müneyyir'e ait olduğu yazısı bulunmaktadır. *El-Mütevârî*'nin Pakistan nüshasını esas alarak tahkikini yapan iki muhakkik de söz konusu nüshada, kitabın Ahmed b. Müneyyir'e ait olduğunu gördüklerini belirtmektedirler.

Bu bilgiler ışığında biz eserin Ahmed b. Müneyyir'e ait olduğunu düşünmekteyiz. Fakat bunun Ali b. Müneyyir üzerinde yapılacak bir çalışmayla daha da netleşeceği kanaatindeyiz.

1.3.2. YAZMA NÜSHALARI, TAHKİKLERİ VE İHTİSARLARI

1.3.2.1. Yazma Nüshaları

1.3.2.1.1. Beyazıt Nüshası

İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden ulaştığımız nüsha 113 varak hacminde. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Son sayfa 11 satır olup 5. satırla kitap bitmiş, sonraki 6 satır hamdele, salvele, kitabı yazana, okuyana ve faydalanana dua cümlelerini ihtiva etmektedir.

¹³⁰ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, I, 58.

¹³¹ İbn Cemâa, *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî*, Muhammed b. Suûd Üniv. Yazmalar bl., nr. 7666 ف .

¹³² İbn Hacer, *Hedy*, 16.

İkinci ve son varakta olmak üzere iki yerde bulunan mühür 5 satırdan oluşmaktadır. Mühürde وقف هذا الكتاب عمر أغا المشهور بإسبان زادة ifadesi yer almaktadır ki ilk satırda وقف , ikinci satırda هذا الكتاب , üçüncü satırda عمر أغا المشهور , dördüncü satırda بإسبان , beşinci satırda da زادة şeklinde dizilmiştir.

Kitap, başka bir eserle birlikte olmaksızın müstakil olarak ciltlenmiştir.

Yazmada hiçbir tarihî kayda rastlanmamış, müstensih'in ismi de zikredilmemiştir. Ayrıca herhangi bir temellük kaydı da bulunmamaktadır.

Kitapta eksik sayfa, yırtık ve silik kısım yoktur. Bazı küçük yıpranmaların dışında genel olarak sağlamdır.

Yazmanın ilk varağında kitabın ismi ve müellifinin adı bulunmaktadır. Sayfalara -son sayfada, sonradan yazıldığı belli olan 113 rakamının dışında- herhangi bir numaralandırma yapılmamıştır. Bâb başlıkları kırmızı, hadisler ve şerhler ise siyah mürekkeple yazılmıştır. İlk varakta noktalamalar kırmızı mürekkeple konulmuştur. Eserin tamamına yakını çok hatalı da olsa harekelidir. Hareke hatalarının dışında fazla hata yoktur. Eksik yazılan veya hata yapılan kısımların üzerine küçük bir çizgi çekilmiş; sayfanın yan tarafına, hatanın veya eksikliğin yer aldığı satırla aynı hizaya صح ifadesinin altına düzeltilmesi verilmiştir. Satır sonuna sığmayan kelimelerin kalan kısmı, aynı satırda biraz boşluk bırakılarak tamamlanmıştır. Tüm varaklarda sağ sayfanın alt kısmında sol sayfanın ilk kelimesi yazılıdır.

Müstensih, çoğu yerde صائر ve عائشة gibi kelimelerde hemzelerin yerine ي kullanarak عايشة صاير şeklinde yazmıştır. جاء gibi kelimelerin sonuna denk gelen hemzeleri ise hazfederek جا şeklinde yazmıştır.

Mührün üst kısmında, üç satır halinde:

بلغ مقابلة بالاصل المنقول منه حسب الطاقة والحمد لله وحده وهو حسبي و نعم الوكيل
yazılıdır.

Müstensihin eseri esas aldığı asıl nüshayla karşılaştırdığını belirttiği bu tür ifadelere, kitabın içinde sayfa boşluklarında da ara ara rastlanır.

1.3.2.1.2. Pakistan Nüshası

İki muhakkikin de kullandığı nüshadır. Muhakkikler, yazmayı Pakistan'daki Şeyh Allâme Ataullah Hanîf'in kütüphanesinden aldığını söylerler ve nüshanın yeri ile alakalı başka bilgi vermezler. Dolayısıyla tahkik edilen bu nüshayla alakalı bilgileri muhakkiklerden aktarmak durumundayız. Muhakkikler, 126 sayfadan müteşekkil yazmanın nesih hattıyla yazıldığını, okunmasının kolay ve hatalarının az olduğunu belirtirler. Eserde h. 1121 tarihi ve icazet yazısı mevcuttur. İcazet yazısı şöyledir: "أجاز لي بهذا الكتاب قدوة المحدثين وزبدة العلماء الراسخين شيخنا محمد هاشم قال: (...) بهذا" Yazmanın mühründe "Muhammed Maîn: 1145" yazılıdır.

1.3.2.2. Tahkikleri

1.3.2.2.1. Salahaddin Makbûl Ahmed Tahkiki

Salahaddin Makbûl Ahmed tarafından tahkik edilmiştir. Muhakkik, yazmaya, Şeyh Allâme Atâullah Hanîf'in kütüphanesinden ulaşmıştır. Bu tahkikte kitaba *المتواري على تراجم أبواب البخاري* ismi verilmiştir. Yani isme "تراجم" kelimesi eklenmiştir.

Hicrî 01.07.1406/m. 11.03.1986 yılında tahkik tamamlanmıştır. Muhakkik, kitaba 23 sayfalık bir mukaddime yazmıştır. Mukaddimedede, *El-Câmiu's-Sahîh*'in kısa tanıtımı, Buhârî'nin bâb başlıklarındaki fihına dair değerlendirmeler, Buhârî'nin bâb başlıklarına dair yapılmış çalışmalar, kitabın ismi, kitabın müellife nispeti, yazma nüshanın tanıtımı, Muhakkikin kitaptaki metodu, müellifin kısa biyografisi gibi pek çok konuya yer vermiş, Mukaddimenin en sonuna da yazmadan birkaç fotoğraf eklemiştir.

Muhakkik, kitapta geçen âyetlerin Kur'an'daki yerleriyle, hadislerin ve diğer sözlerin *Sahîh*'teki yerlerini tespit etmiş, kitabları ve bâb başlıklarını numaralandır-

mış, kapalı yerleri açıklamış, köşeli parantez içerisinde gerekli gördüğü eklemeleri yapmış ve kitabın sonuna konu fihristi ve bibliyografya eklemiştir. Ali Hasen Ali, tahkikinın mukaddimesinde, Salahaddin Makbûl Ahmed tahkikine şu eleştirileri yöneltir:

“Hattın kolay okunur ve güzel olduğunu ifade etmesine rağmen¹³³ sık sık kelimeleri düşürdüğü görülür. İlmî tahkik ölçülerinin dışında eklemeler ve çıkarmalar yapmış ve bu değişiklikleri dipnotta belirtmemiştir. Hadislerin tahriri yapılmamıştır. Bu hataların çoğunluğu acelecilikten kaynaklanmıştır. Zira muhakkik, mukaddimesinde tahkiki iki ay içinde tamamladığını söylemektedir.”¹³⁴

1.3.2.2.2. Ali Hasen Ali Tahkiki

Ali Hasen Ali Abdülhamid tarafından 1411/1990 yılında tahkik edilmiştir. 491 sayfadan oluşan tahkiki Mektebetü'l-İslâmî ve Dâru'l-Ammâr yayınlamıştır. Muhakkik, Salahaddin Makbûl Ahmed tahkikinın eksikler ve yanlışlar içerdiği şeklindeki eleştirisinden dolayı, eserin yeniden tahkik edilmesine karar vermiştir.¹³⁵

Eser, tek yazma nüsha esas alınarak tahkik edilmiştir. Muhakkik, Beyazıt nüshasından haberdar olduğunu ama ulaşamadığını belirtmiştir. Bu nüshayı, Pakistan'daki hocası Şeyh Allâme Atâullah Hanîf'in kütüphanesinden aldığını söyler.

Ali Hasen Ali Abdülhamid, eseri tahkik ederken şu adımları takip etmiştir:

- Metni harekelendirmiş, hadisleri ve bâb başlıklarını numaralandırmış, metni bölümlere ayırmıştır.
- Hadislerin tahririni yapmıştır. Hadislerin *Sahih*'te geçen rakamlarını köşeli parantez ile belirtmiştir.

¹³³ İbnü'l-Müneyyir, *Mütevârî*, 20.

¹³⁴ İbnü'l-Müneyyir, *Mütevârî*, thk. Salahaddin Makbûl Ahmed, 22.

¹³⁵ İbnü'l-Müneyyir, *Mütevârî*, 24.

- İbn Hacer'in kitaptan yaptığı nakillerle kitabı karşılaştırmış, gerekli yerlerde dipnotlarda *Fethu'l-Bârî*'den alıntılar yapmıştır. Muhakkik, tahkik yaparken, *Fethu'l-Bârî*'yi, eserin ikinci nüshası gibi kullandığını belirtir.
- İbnü'l-Müneyyir'in önsözünü başlıklandırmıştır.
- Kitaba bir mukaddime yazmış; mukaddimedede müellifin hayatına dair kısa bir bölüm ayırmıştır.
- Kitabın sonuna kullanımı kolaylaştırmak amacıyla fihristler eklemiştir. Bunlar: Kitab ve bâb başlıkları fihristi, hadisler ve diğer sözler fihristi, konu fihristi olmak üzere üç tanedir.
- 76. bâba kadar Kuveyt'te basılan tahkikin hatalarını dipnotta vermiş, bu işin çok uzayacağını anlayarak sonrasında belirgin hatalara dikkat çekmekle yetinmiştir.
- Dipnotlarda nadiren de olsa konuyla alakalı görüşlerini vermiş, bazen de mevzuya dair daha çok bilgi edinmek isteyenler için kitap tavsiyesinde bulunmuştur.
- Yazma nüshadaki hadisleri *Sahîh* 'tekiler ile karşılaştırmış, düzeltiler ve ekler yapmıştır. Bunları köşeli parantez ile göstermiştir.
- Yer isimleri hakkındaki bilgiler ile bazı kelimelerin anlamlarını dipnotlarda açıklamıştır.

Her iki tahkik de incelendiğinde, Ali Hasen Ali'nin eleştirilerinin bir kısmına hak verilmesi mümkündür. Fakat o, eleştirilerinde aşırıya kaçmıştır. Zira her iki tahkik de Beyazıt nüshasıyla karşılaştırmalı incelediğimizde, Salahaddin Makbûl Ahmed tahkikinin Ali Hasen Ali tahkikine göre daha çok hatalı olduğunu tespit ettik. Ama Amman tahkikinin Salahaddin Makbûl Ahmed tahkikini hatasından dolayı dipnotta eleştirdiği bazı yerlerde de Salahaddin Makbûl Ahmed tahkikinin isabet ettiğini gördük. Ali Hasen Ali tahkikinin az hatasının olması, ikinci tahkik olması yani elinde Salahaddin Makbûl Ahmed tahkikinin var olmasıyla birlikte düşünüldüğünde doğaldır. Her iki tahkikin de hatalı olduğu kelime sayısı bir hayli fazladır. Hatta Ali Hasen

Ali tahkikinde tüm bir paragrafın düştüğü bile olmuştur.¹³⁶ Ayrıca Ali Hasen Ali'nin yeni bir tahkik yapılmasına ihtiyaç olduğuna karar verdiği halde aynı nüsha üzerinden tahkik yapması ve Beyazıt nüshasına ulaşmadan tahkike başlaması da başka bir eleştiri mevzuudur. Zira o nüshanın varlığından ve yerinden haberdardır. Eserin iki yazma nüshası karşılaştırılarak yeniden tahkik edilmesi hataları en aza indirecektir.

1.3.2.3. İhtisârı

İbn Cemâ'a diye bilinen Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâ'a b. Ali b. Cemâ'a b. Hâzım b. Sahr b. Abdullah el-Kinânî, el-Hamevî, eş-Şâfîî, Bedruddîn'dir. Künyesi; Ebû Abdillâh'tır. Hama'da Rabûlâhîr 639/ 12 Ekim 1241 yılında dünyaya geldi.

Mekke, Mısır, Dimaşk ve Kudüs'e gerek ilmi sebeplerle gerekse de resmî görevleri nedeniyle seyahatlerde bulundu. İbn Kayyim el-Cevziyye, Zehebî, Safedî, Tâceddin es-Sübki, Ebû Hayyân el-Endelûsî öğrencilerindendir. 21 Cemâziyelevvel 733/Şubat 1333'te vefat etti. Karâfe Mezarlığında İmâm Şâfîî'nin kabrinin yakınına defnedildi.¹³⁷

İbn Cemâ'a'nın *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî* isimli eseri İbnü'l-Müneyyir'in *Mütevârî*'si üzerine yapılmış bir ihtisâr çalışmasıdır. İbnü Cemâ'a bunu eserinde belirtmemiş olsa da iki eser karşılaştırıldığında aralarındaki bu ilişki kolayca anlaşılabilir. *Münâsebât*'ın Halep'teki yazmasının ilk varağında İbn Hacer el-Askalânî'nin el yazısı ile kitabın İbnü'l-Müneyyir'in *Mütevârî*'sinin ihtisârı olduğu notu İbn Hacer'in imzasıyla birlikte bulunmaktadır.¹³⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'nin mukaddimesinde de *Münâsebât*'ın *Mütevârî*'nin ihtisârı olduğunu belirtmiştir.¹³⁹

Eserin tespit edilmiş tek yazması Halep'te Ahmediyye Medresesinde'dir. Riyad'daki İmâm Muhammed b. Suûd Üniversitesi kütüphanesinde yazmalar bölümü

¹³⁶ Krş. *Mütevârî*, 7^b-8^a; *Mütevârî*, thk. Ali Hasen Ali, 55.

¹³⁷ Akpınar Cemil, "*İbn Cemâ'a*", DİA, XIX, 389.

¹³⁸ Bkz. İbn Cemâ'a, *Münâsebât*, 1^b.

¹³⁹ İbn Hacer, *Hedy*, 16.

7666 ف de bu yazmanın bir fotokopisi bulunmaktadır. Bizim de mikro filmlerini görme imkânı bulduğumuz yazma, 35 varaktan müteşekkildir. Hattı, zor okunmakta, bazı yerler de hiç okunamamaktadır. Her sayfada ortalama 18 satır vardır. Bâb isimleri müstakil bir satırda verilmiştir. Eserin son sayfasında 823 tarihi mevcuttur.¹⁴⁰

Eser, Ali b. Abdullah ez-Zeyn tarafından Riyad 1404/1984 yılında yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhim es-Selefi tarafından çeşitli notlar ilave edilerek 1984 yılında Dâru's-Selefiyye tarafından Hindistan Bombay'da, 2000 yılında da Dâru'l-Fikr tarafından Beyrut'ta *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî* adıyla yayımlanmıştır.

Mütevârî'yi, ihtisârı olan *Münâsebât* ile karşılaştırdığımızda şu sonuçlara ulaştık:

- 1) 372 bâbdan oluşan *Mütevârî*'nin ihtisârı olan *Münâsebât*, 257 bâb başlığından oluşmaktadır. Bunların tamamına yakını İbnü'l-Müneyyir'in *Mütevârî*'ye almış olduğu bâb başlıkları ile aynıdır. Fakat *Mütevârî*'de olup da *Münâsebât*'da olmayan bâb başlıkları da vardır.
- 2) Kitâbların ve bâbların sıralanışında büyük farklılıklar vardır.
- 3) İbn Cemâ'a, kitabın, *Mütevârî*'nin ihtisârı olduğundan ve İbnü'l-Müneyyir'den hiç bahsetmemiştir.
- 4) *Münâsebât*, İbn Cemâ'a'nın eklemeleri ve çıkarmalarıyla birlikte değerlendirildiğinde, bir ihtisâr çalışması olmasının yanında, kendine has/özgün bir yönün de olduğu görülür.
- 5) İbn Cemâ'a, İbnü'l-Müneyyir'in eserinde sık sık alıntı yaptığı İbn Battâl'dan ve Mühelleb'den hiçbir alıntı yapmamıştır.
- 6) İbn Cemâ'a, bâb başlığı olup da hadisi olmayan konu başlıklarını eserine almamış; buna dair de hiçbir açıklama yapmamıştır.

¹⁴⁰ İbn Cemâ'a, *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî*, 36^a.

- 7) İbnü'l-Müneyyir'in muarız görünen hadisleri cem'ini ve buna dair yorumlarını aynen almıştır.¹⁴¹
- 8) İbnü'l-Müneyyir'in Buhârî'ye dair yaptığı değerlendirmeleri almamıştır.¹⁴²
- 9) Kelâmî meselelere dair İbnü'l-Müneyyir'in değerlendirmelerini ihtisarına almamıştır.¹⁴³
- 10) İbnü'l-Müneyyir'le farklı düşündüğü yerler de vardır. Ama bunları, İbnü'l-Müneyyir'in ismini ve görüşünü vermeden kendi görüşünü vererek ortaya koyar.¹⁴⁴
- 11) İbnü'l-Müneyyir, kendisinin de müntesibi olduğu Mâlikî mezhebinin görüşlerinden ve İmâm Mâlik'in yorumlarından alıntılar yapar. İbn Cemâ'a bunlardan hiç bahsetmez.¹⁴⁵ Bununla beraber mensubu olduğu Şafî mezhebinin görüşlerine de yer vermez. Yani fikhî tartışmalara girmez.
- 12) İbnü'l-Müneyyir'in belağat ilmine dair yorumlarını da büyük çoğunlukla İbn Cemâ'nın ihtisarına almadığını görmekteyiz.¹⁴⁶

1.3.3. KAYNAKLARI

İbnü'l-Müneyyir, *Mütevârî*'de iki kaynaktan sık sık bahseder. Bunlardan biri İbn Battal (449/1057) diğeri ise Mühelleb (435/1043)'dir. Fakat İbnü'l-Müneyyir'in Mühelleb'den yaptığı alıntılarını İbn Battal'ın şerhinden naklettiği bilgisi göz önünde bulundurulursa, *Mütevârî*'nin tek kaynağının İbn Battâl'ın Buhârî şerhi olduğu söylenebilir.

İbn Battâl olarak tanınan Buhârî şârihinin tam adı Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Battâl el-Bekrî'dir. Erken dönemlerde Endülüs'te yaşamış ve eseriyle Endülüs'ün

¹⁴¹ *Münâsebât*, 71; *Mütevârî*, 357.

¹⁴² Bir örnek için bkz., *Münâsebât*, 37; *Mütevârî*, 359.

¹⁴³ *Münâsebât*, 81; *Mütevârî*, 203.

¹⁴⁴ *Münâsebât*, 80; *Mütevârî*, 406.

¹⁴⁵ Bir örnek için bkz. *Mütevârî*, 414.

¹⁴⁶ Bir örnek için bkz. *Münâsebât*, 82; *Mütevârî*, 425.

ilmî hayatına büyük katkı sağlamıştır. Kâdı İyad, İbn Battâl'ın birçok âlimden ilim aldığını ifade ettikten sonra, onun Buhârî'ye büyük ve değerli bir şerh yazdığını, müellifin ayrıca Zühd ve Rekâik'e dair bir kitabının da olduğunu ve onun alçak gönüllü biri olduğunu zikreder.¹⁴⁷

İbn Battâl'ın şerhi, en erken dönem Buhârî şerhlerinden biridir ve bugün elimizde olmayan pek çok değerli eserden yaptığı iktibaslardan dolayı büyük önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra sahabe, tabiin ve fakihlerin görüşlerinden sık sık alıntı yapması, ayrıntılı dil analizlerine yer vermesi, İbn Hacer ve Aynî başta olmak üzere kendinden sonraki Buhârî şerhlerine kaynaklık etmesi eserin değerini artıran hususlardandır.¹⁴⁸

İbn Battâl'ın Buhârî şerhine iki ayrı tahkik yapılmıştır. İlki 2000 yılında Mektebetü'r-Rüşd tarafından Riyad'da *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li-İbn Battâl* ismiyle on cilt olarak Ebû Temim Yasir b. İbrahim'in tahkîkiyle basılmıştır. İkincisi ise Mustafa Abdülkâdir Atâ'nın tahkîkiyle 2003 yılında Beyrut'ta *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî* ismiyle yine on cilt olarak neşredilmiştir.

İbnü'l-Müneyyir eserinde İbn Battâl ve Mühelleb'in görüşlerine genellikle itirazı olduğunda yer verir. Onların görüşünü verdikten sonra itiraz ettiği noktayı ve kendi düşüncesini açıklar. Bu itirazlar da İbn Battâl ve Mühelleb'in *Sahîh*'teki bâb başlığı hadisler arasında uyumsuzluk gördükleri yerlerde temerküz etmektedir.¹⁴⁹

1.3.4. MUHTEVASI

el-Mütevârî, Ahmed İbn Müneyyir'in, *Sahîh-i Buhârî*'nin bâb başlıkları ve hadislerinin uyumuna dair yaptığı titiz bir değerlendirmedir. Müellif değerlendirmesinde çoğunlukla başlık ile hadisler arasındaki uyumu açıklamaya çalışmış, bazen de uyumsuzluğa dikkat çekmiştir.

¹⁴⁷ Kâdı İyâd'dan naklen Özer, Salih, *Endülüslü İbn Battâl ve Buhârî Şerhi*, Araştırma yay., Ankara, 2007, 13.

¹⁴⁸ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, 9-10.

¹⁴⁹ Bir kaç örnek için bkz. *Mütevârî*, 78, 83, 155, 256, 324, 327.

Mütevâri, وری kökünden gelen tefâul bâbının ism-i fâil vezninden bir kelime olup “ gizli olan, görünmeyen, göze çarpmayan” anlamlarına gelir.¹⁵⁰ Buhârî'nin bâb başlıklarındaki ince fikhî ve İbnü'l-Müneyyir'in bu inceliği keşfetme çabası göz önünde bulundurulacak olursa, kelimenin manası zihinlerde daha da anlamlı hale gelir. Ancak müellif, eserin herhangi bir yerinde bâb başlığı-hadis uyumundan bahsederken, bu kelimeyi ve türevlerini kullanmamıştır. Dolayısıyla bu ismin kitaba, kendisi tarafından mı başkaları tarafından mı verildiği bilinmemektedir.

Eser, Kastallânî'nin *İrşâdu's-Sâri*'si¹⁵¹ dışındaki diğer kaynaklarda *Mütevâri* ismiyle değil; *Münâsebât*,¹⁵² *Münâsebâtu Terâcîmu'l Buhârî*,¹⁵³ *Terâcîmi'l Buhârî*¹⁵⁴ isimleriyle geçmektedir. Bununla beraber, iki yazma nüshada da kitabın adı *el-Mütevâri* şeklinde yazılmıştır.

el-Mütevâri'de *Sahih*'teki tüm bâb başlıkları değerlendirilmemiştir. Müellif, mukaddimesinde, yaklaşık 400¹⁵⁵ konu başlığını açıklamaya muhtaç gördüğünü ve elinden geldiğince de bunları izah etmeye çalıştığını söyler. Anlaşılan o ki okuyucuların hadislerle uyumunu anlamakta zorlanacakları bâb başlıklarını kitabına almış ve bunların gizli illetleriyle müphem kısımlarını açıklamıştır. Uyum görmediği kimi yerlerde de Buhârî'ye itiraz etmekten geri durmamıştır.

İbnü'l-Müneyyir eserinde İbn Battal'ın Buhârî nüshasını esas almıştır.¹⁵⁶ On-
dan bahsederken çoğu zaman “*şârih*” sıfatını, nadiren de *İbn Battal* ismini kullanır.¹⁵⁷

¹⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, “vry” md., XV, 389.

¹⁵¹ Kastallânî, *İrşâdu's-Sâri*, I,58.

¹⁵² Mahlûf, *a.g.e.*, I, 269; *İbn Ferhûn*, a.g.e., 345.

¹⁵³ Dâvûdî, *a.g.e.*, I s. 90; Suyûtî, *Husnü'l Muhadara*, I, 316; Suyûtî, *Buğye*, I, 384; Bağdatlı, *Hedîyyetu'l Ârifîn*, I, 99.

¹⁵⁴ Dâvûdî, *a.g.e.*, III, 5; Safedî, *a.g.e.*, VIII, 128.

¹⁵⁵ Tam sayısı 372'dir.

¹⁵⁶ *Mütevâri*,17.

¹⁵⁷ *Mütevâri*, 59.

Eser, 71 kitab, 372 bâb ve 659 hadisi ihtiva etmektedir. İbnü'l Müneyyir, *Mütevâri*'ye -113 sayfalık Beyazıt nüshasında- beş buçuk varak yani 13 sayfalık bir mukaddimeyle başlar. Bu bölümde hamdele ve salveleden sonra, sünnetin önemini ve tebliğinin gerekliliğini anlatır. Buna binâen sahebennin İslam beldelerinde sünneti öğretmek ve yaşatmak için gösterdiği çabaya işaret eder.

Bu girizgâhtan sonra, *Mütevâri*'nin konusunu teşkil eden Buhârî'nin *Sahih*'indeki bâb başlıkları mevzusunu geniş bir biçimde ele alır. Âlimlerin konuya yaklaşımlarını, onlardan nakillerle açıklar. Ardından İmâm Buhârî'nin hayatı, zühdü ve hıfzının kuvvetine dair bilgilerle mukaddimeyi bitirir.

Müellif, hadisleri *Sahih*'teki gibi değil, karışık bir şekilde sıralamıştır. Çok az olsa da kitap sıralamasında bile farklılıklar vardır.¹⁵⁸ Mukaddimesinde bu sıralamaya dair bir açıklama yapmamıştır. İbnü'l-Müneyyir kitabını yazarken bâb isimlerini vermekle yetinmiştir. Çoğu zaman kitab isimlerini zikretmemiştir. Ama iki muhakkik de köşeli parantez kullanarak tüm kitap isimlerini bâbların başına koymuştur. Müellif kitabına hadisleri alırken kısaltarak alır. Hatta bazen konuyla ilgili kısmı hatırlatmayla yetinir. Bu durum, hadisi bilmeyen okuyucunun uyumun olup olmadığının tartışıldığı konuyu anlamasını engellemektedir. Kitapta birkaç istisna dışında senetler daima hazfedilmiştir.¹⁵⁹

Eserde incelenen her konuda önce bâb başlığı sonra hadisler sonra da İbnü'l-Müneyyir'in mutâbakata dair yorumu yer alır. Bu yorumlarına başlarken *رضي الله عنك* cümlesiyle okuyucuya dua eder. Zaman zaman da *و إن قال قائل* diyerek sorular sorar ve cevaplarını verir.¹⁶⁰ Yani soru-cevap metoduyla şerh yapar. Bazen de ravîsinin *قال سيدنا الفقيه* ifadesinden sonra İbnü'l-Müneyyir'in yorumunu verdiğini görürüz.¹⁶¹

¹⁵⁸ Mesela Menasik Kitabı, Oruç ve İtikâf Kitabından önce gelmeliydi.

¹⁵⁹ *Mütevâri*, 213.

¹⁶⁰ *Mütevâri*, 54.

¹⁶¹ *Mütevâri*, 55,184.

Kanaatimizce mutâbakatı açıklamada müellifin kullandığı şu ifadeler anahtar kelimelerdir. Zira bu kelimeler, İbnü'l-Müneyyir'in en üst derecede bir uğraşla Buhârî'yi anlamaya ve mutâbakatı ispat etmeye çalıştığının göstergesi sayılabilir.

- إنه قصد¹⁶²
- أراد البخاري¹⁶³
- مقصود بهذه الترجمة¹⁶⁴
- أدخل الترجمة لأنه¹⁶⁵
- وجه دخول في الفقه¹⁶⁶
- احتمل عند البخاري¹⁶⁷
- وجه المطابقة¹⁶⁸

El-Mütevârî'de yer yer kelâmî konulara da rastlanmaktadır. İbnü'l-Müneyyir; halku'l-Kur'ân,¹⁶⁹ insanın fiilleri,¹⁷⁰ imanın tasdik mi ikrar mı olduğu,¹⁷¹ fasık imanın durumu¹⁷² gibi kelimâî tartışmalara da girmektedir. Yine, fikhî konularda Mâlik'in görüşleri başta olmak üzere fukahâdan nakiller yapar. Bu arada delilleriyle kendi görüşlerine, itirazlarıyla da karşıt görüşlere yer verir.

¹⁶² *Mütevârî*, 241

¹⁶³ *Mütevârî*, 242

¹⁶⁴ *Mütevârî*, 250

¹⁶⁵ *Mütevârî*, 248.

¹⁶⁶ *Mütevârî*, 274.

¹⁶⁷ *Mütevârî*, 276.

¹⁶⁸ *Mütevârî*, 286.

¹⁶⁹ *Mütevârî*, 433.

¹⁷⁰ *Mütevârî*, 402.

¹⁷¹ *Mütevârî*, 187.

¹⁷² *Mütevârî*, 181.

İbnü'l-Müneyyir, *el-Mütevâri*'de meseleleri açıklığa kavuştururken, âyet ve hadislerden deliller serdeder. Ayrıca; mezhebî ihtilaflar, lügavî incelemeler, edebî sanatlara dair açıklamalara ve örneklemelelere de kitapta sık sık rastlanır.

1.3.5. METODU

1.3.5.1. Âyet Ve Hadisle Şerh Etme

“Babalar üzerine yemin etmenin nehyi” bâbında zikredilen hadisleri, “Şüphesiz sizin için Allah’ın Rasulünde güzel bir örnek vardır.”¹⁷³ âyetiyle şerheder.¹⁷⁴

Hadisle şerh metoduna ise “Kurban bayramında et yemeyi isteme bâbı”nı örnek olarak verebiliriz.¹⁷⁵

Enes (r.a.)’den: “Nebî (s.a.v.), buyurdular ki: ‘Kim bayram namazından önce kurban keserse onu iade etsin.’ Bir adam kalktı ve ‘Ey Allah’ın Rasulu bugün insanların canının et çektiği bir gündür.’ dedi ve komşularının fakirliğinden bahsetti. ‘Benim henüz yaşına basmamış dişi bir keçim vardır ki (bana göre) o iki koyundan daha besilidir.’ Rasulullah (s.a.v.) ona bunu kurban etmesi için ruhsat verdi. Enes, ‘Ben bu ruhsatın ondan başkasına verilip verilmediğini bilmiyorum.’ dedi.”

İbnü'l-Müneyyir bâb başlığı ve hadisin uygunluğuna dikkat çektikten sonra Kurban Bayramında et yemeyi istemenin bir sakıncası olmadığını söyler. Konuya dair yorumunda, okuyucuya aşağıdaki Ömer’le Câbir arasındaki olayı hatırlatır. Mevzuları birbirine benzeyen bu iki olayın aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini ifade eder:

“Yahya b. Said’den Câbir b. Abdullah et yüklenmiş giderken ona Ömer b. El-Hattâb yetişti ve “Bu ne?” diye sordu. Bunun üzerine Câbir “Ey mü’minlerin emiri! Canım et yemeyi çok istedi. Bir dirhem karşılığında et satın aldım.” deyince Hz. Ömer, “Sizden biri komşusunu ve amcaoğlunu artan yemekten yararlandırmak için

¹⁷³ el-Ahzâb 33/21.

¹⁷⁴ *Mütevâri*, 221.

¹⁷⁵ *Mütevâri*, 210.

karnını biraz az doyurmak istemez mi? Şu âyet-i kerime nereye gitti? “Kıyamet gününde onlara şöyle denilir; İnkâr edenler, ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdürdünüz; ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azap göreceksiniz”¹⁷⁶

İbnü'l-Müneyyir'in *Mütevârî*'deki yorumlarında buna benzer örneklere rastlanır.

1.3.5.2. Şerhte Örneklemeye Yapma

Müellif, zaman zaman anlamayı kolaylaştırmak için konu başlığında zikredilen hükmü örnek vererek açıklamaktadır. Mesela: “Müslümanın kâfire, kâfirin müslümana, -taksim edilmeden önce Müslüman olsa bile- mirasçı olamayacağı” bâbında yaptığı açıklamada şu örneği verir:

“Bir Müslüman ölse, onun biri kâfir diğerleri Müslüman çocukları olsa, kâfir olan (ölümden sonra) Müslüman olsa bile ona mirastan pay yoktur.”¹⁷⁷

1.3.5.3. Hadisler Arasında Cem' Yapma

İbnü'l-Müneyyir, birbirine muarız gibi görünen hadisleri cem' eder. Bu konuya dair, “Çağrıldığında gelenin izin isteyip-istemeyeceği” bâbını açıklarken yaptığı yorum, İbnü'l-Müneyyir'in, hadisleri te'viline güzel bir örnektir:

Ebû Hüreyre (r.a.)'den: Hz. Peygamber “Bu çağrılma onun iznidir, (tekrar izin istemeye gerek yoktur.)” buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'den (r.a.)'den: “Ben Rasulullah'ın beraberinde evine girdim. Kendisi bir kap içinde süt buldu da bana: “Ya Ebâ Hîr! Git suffe ehlini bana çağır.” buyurdu. Ebû Hüreyre dedi ki: “Ben hemen suffe ehline gidip, onları çağırdım. Hepsi geldiler içeri girmeye izin istediler. Rasulullah (s.a.v.), onlara izin verdi. Onlar da içeri girdi.”

¹⁷⁶ el-Ahkâf 46/20.

¹⁷⁷ *Mütevârî*, 343

İbnü'l-Müneyyir, aynı mevzuda farklı hükümler binâ eden yukarıdaki iki hadisi şöyle izah eder:

“Derim ki; Allah senden razı olsun! Buhârî muarız gibi görünen bu iki hadisin anlam açısından uyumlu olduğuna dikkat çekmek için onları kasıtlı olarak birlikte almıştır. İkinci hadisteki; ‘Suffe ehli izin istediler, Rasulullah (s.a.v.) da onlara izin verdi.’ ifadesi uzaktan çağrılan kişinin geldiğinde izin istemesinin gerektiğini anlatır. Örf de zaten bu şekildedir.”

1.3.5.4. Hadisin Başka Tarîkini Kullanma

Müellif, konu başlığı-hadis ilişkisini anlatırken, mezkûr hadisin başka tarîkinden gelen ek bilgi ve ilavelerle mutâbakatı anlamayı kolaylaştırır. “Buluntunun sahibi geldiğinde ona malı iade edilir, çünkü o bir emanettir.” bâbında Zeyd b. Hâlid’den şu hadis rivâyet edilir:

Bir adam; bulduğu bir yitiğin hükmünü Rasûlullah'a sordu. Rasûlullah (s.a.v.): “Onu bir sene ilân et. Sonra onun ağız bağını ve kılıfını iyice tanı. Sonra onu kullan. Eğer sahibi gelirse, onu sahibine ver.” buyurdu. Sahâbîler: “Yâ Rasûlallah! Koyun yitiğinin hükmü nedir?” dediler. Rasûlullah: “Onu tut. Çünkü o ya senin, ya mü'min kardeşinin, yâhud da kurdundur.” buyurdu. O adam: “Yâ Rasûlallah! Yitik devenin hükmü nedir? diye sordu. Rasûlullah’ın yanakları kızaracak derecede öfkelen-di ve şöyle buyurdu: “Ondan sana ne? Sâhibi ona kavuşuncaya kadar, o hayvanın ayak tabanı ve su tulumu beraberindedir.” buyurdu.

Görüldüğü üzere hadiste “O, bir emanettir.” ifadesi geçmemekte, buna karşın bâb başlığında bu ifadeye yer verilmektedir. İbnü'l-Müneyyir, hadisin şerhinde bu rivâyetin başka tarihlerinin olduğunu söyledikten sonra Süleyman b. Bilâl rivâyetini hatırlatır. Bu rivâyette “O, bir emanettir.” ilavesi bulunmaktadır. Fakat ravi Yahyâ b. Saîd’in, bu ilavenin Peygamber (s.a.v.)’in mi, yoksa ravinin sözü mü olduğu hususunda tereddütünden dolayı Buhârî, ifadeyi tercemeye ta’lîl sîgası ile almıştır. Bu

sayede hem anlamı korumuş hem de diğer tarikteki söz konusu ilaveyi rivâyet etme sorumluluğundan kurtulmuştur. Çünkü bu hadis Buhârî'nin şartına uygun değildir.¹⁷⁸

el-Mütevârî'de benzer örneklere rastlanır.¹⁷⁹

1.3.5.5. Fukahanın Görüşlerine Yer Verme

İbnü'l-Müneyyir, özellikle mezhep imamı Mâlik'ten sık sık alıntı yapar. Bunun yanı sıra diğer fukahanın görüşlerine de yer verir.

“Kadınlar ve çocuklar gibi Cumanın farz olmadığı kimselere gusul gerekir mi?” bâbında müellif, kendi düşüncesini açıkladıktan sonra diğer fakihlerin görüşlerini şöyle zikreder:

“Mâlikî mezhebi cumanın vacip olmadığı kimselere guslün zorunlu olmadığını ama müstehab olduğu görüşünü benimser. Tâvûs ve Ebû Vâil eşlerine Cuma günü guslü emrederlerdi. Onların bu emirleri, guslü Cuma namazının değil, Cuma gününün sünneti olarak kabul ettiklerini gösterir.”¹⁸⁰

1.3.5.6. Lugavî İncelemeler Ve Eleştiriler Yapma

İbnü'l-Müneyyir, dil incelemelerinde oldukça başarılı bir âlimdir. Şâir kişiliği, -garîbu'l-Kur'an'a dair- manzum eseri, *Keşşâf* gibi edebî anlamda dev bir esere reddiye yazması ve bunda da başarılı sayılması İbnü'l-Müneyyir'in edebî kişiliğini yeterince ortaya koyar. Bu kişiliğine *el-Mütevârî*'de lugavî incelemeler yaparken rastlarız:

“Keşke demenin caiz olması ve Lût Peygamber'in ‘Keşke size karşı bir kuvvetim olsaydı’¹⁸¹ âyet-i kerimesindeki sözü” bâbında Buhârî şu hadisleri rivâyet eder:

¹⁷⁸ *Mütevârî*, 279.

¹⁷⁹ *Mütevârî*, 376.

¹⁸⁰ *Mütevârî*, 111, 112.

¹⁸¹ Hûd 11/80.

İbn Abbâs (r.a.), birbirleriyle la'netleşen karı kocayı zikretti. Bunun üzerine Abdullah ibnu Şeddâd, İbn Abbâs'a: "Bu kadın, Rasûlullah (s.a.v.)'ın 'Delilsiz olarak bir kadını recmetseydim (bu kadını recm ederdim.)' buyurduğu kadın mıdır?" diye sordu. İbn Abbâs: "Hayır, o kadın İslâm'da kötülüğü açıktan yapan bir kadın idi." demiştir.

Peygamber (s.a.v.), bir gece yatsı namazını gece karanlığı olan atame vaktine kadar geciktirdi. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb dışarı çıktı da: "Namaza gel ey Allah'ın Rasûlü! Mescitteki kadınlar ve çocuklar uyudular!" diye seslendi.

Rasûlullah (s.a.v.) başından su damlayarak dışarıya çıktı ve: "Ümmetim üzerine meşakkat verecek olmasaydım, bu namazı işte bu saatte kılmalarını emrederdim." buyurdu.

Ebû Hüreyre(r.a.)'den, Rasûlullah (s.a.v.): "Ümmetim üzerine meşakkat vermeyecek olsaydım, kendilerine muhakkak misvak kullanmalarını emrederdim." buyurmuştur.

Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.), Ramazan ayının sonunda (iftar vaktinde yemeyip içmeyerek) orucunu birbirine uladı. Bunun üzerine birtakım insanlar da oruçlarını (arada bir şey yemeyerek) birbirine uladılar. Onların bu oruç birleştirmeleri Peygamber'e ulaştınca: "Eğer hilal benim için uzatılsaydı, bu aşırıya gidenlerin aşırılıklarını terkedecekleri bir ulamayı muhakkak yapardım. Şüphesiz ben sizin gibi değilim. Ben, (Rabbim tarafından) yedirilir, içirilirim." buyurdu.

Hiz. Aişe (r.a.) şöyle anlatır: "Hz. Peygamber'e, (Hicr) duvarının Kâbe'ye ait olup olmadığını sordum. Bana, 'Evet' diye cevap verdi. 'Neden burayı Kâbe'ye dâhil etmemişler?' diye sordum. 'Kavminin imkânları yetmedi.'" buyurdu. 'Kâbe'nin kapısı neden yüksektedir.' dedim. Bana, 'Kavmin, Kâbe'ye dilediği kimseleri sokuyor,

dilemediklerini ise sokmuyordu. Eğer kavmin cahiliye dönemine yakın bir zamanda olmasaydı ve bundan dolayı inkâra kalkışacaklarından endişe etmeseydim muhakkak ki Hicr duvarını Kâbe'nin içine alır, kapısını da yer seviyesine indirirdim.' diye cevap verdi.”

İbnü'l-Müneyyir, öncelikle " لو " edatının şart ve temennî olmak üzere iki şekilde kullanım alanı olduğunu söyler. Sonrasında bâb başlığındaki âyette geçen " " " edatının temenni anlamı taşıdığını, fakat hadislerde geçen " لو " edatlarının şart anlamı taşıdığı tespitini yapar ve Buhârî'yi koyduğu bâb başlığından dolayı tenkit eder.¹⁸²

1.3.5.7. Edebî Sanatlara Dair Açıklamalar

“İlim öğretme ve öğrenmenin fazileti” bâbında Buhârî şu hadisi rivâyet eder:

Ebû Mûsa (r.a.)’dan: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabul eder ve bol ot yetiştirir. Bir kısmı da suyu içine çekmeyip dışarıda tutar da Allah onunla insanları faydalandırır. Ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanlarını sularlar ve ekin ekerler. Bu yağmur başka bir toprağa daha isabet eder ki, düz ve kaypaktır: ne suyu üstünde tutar ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da (Allah'ın) benim vasıtamla gönderdiği hidâyet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip de başkasına bildiren kimse ile bunu duyduğu zaman kib-rinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidâyetini kabul etmeyen kimsenin örneği işte budur.”

İbnü'l-Müneyyir bu hadisin daha kolay anlaşılması için benzetmenin unsurlarını anlatır: “Hadiste geçen ilim sahibi kişi tüm yeryüzüne faydası olan yağmura benzetilmiştir. Ve bu ilmi taşıyan kişi ise temiz ve mümbit bir araziye benzetilmiştir.”¹⁸³

Konuya dair başka bir örneğe de “Tevriye ve kinaye yoluyla söylenen ta’rizli sözler yalandan kurtulmadır.” bâbında rastlarız. Konuyla alakalı hadisler şunlardır:

¹⁸² *Mütevârî*, 406-407.

¹⁸³ *Mütevârî*, 62.

Enes (r.a.)’den: Üvey babam Ebû Talhâ’nın oğlu ölmüştü. Eve geldiğinde: “Çocuk nasıl oldu?” diye sordu. Annem Ümmü Süleym: “Çocuğun nefesi sakinleşti, ben onun istirahata kavuşmuş olmasını ümit ediyorum.” dedi.

Ebû Talha, Ümmü Süleym'in bu sözünden, onun doğru söylemekte olduğunu zannetti, dedi.

Enes (r.a.)’den: “Peygamber (s.a.v.) bir seferde idi. Enceşe denilen bir siyah köle de kadınların bindikleri develeri güzel sesiyle mırıldanarak hızlı hızlı yürütüyordu. Peygamber (s.a.v.) ona: ‘Yavaş ol ya Enceşe! Camları taşır gibi ağır ol!’ buyurdu.”

Ebû Kılâbe: Peygamber Kavarîr -Camlar- sözüyle kadınları kastediyordu, demiştir.

Enes ibn Mâlik (r.a.) şöyle der: “Medine’de düşmandan bir korku olmuştu. Rasûlullah (s.a.v.) hemen Ebû Talha’nın atına binip hareket etti. Döndüğünde: ‘Biz korkulacak hiçbir şey görmedik. Şu muhakkak ki, biz bu beygiri bir derya (gibi hızlı) bulduk.’ buyurdu.”

İbnü’l-Müneyyir, ilk hadiste bâb başlığıyla birebir örtüşen kinayeli bir kullanım olduğunu söyler. Yani Ümmü Süleym oğlunun vefat ettiğini doğrudan değil de “*nefesi sakinleşti.*” ifadesiyle tevriyeli bir şekilde söylemiştir. Bu sayede kocası Ebû Talha oğlunun vefat ettiğini anlayamamıştır. Bununla beraber bir yalan söz konusu değildir. Diğer hadislerde ise İbnü’l-Müneyyir’e göre kinayeli kullanımlar bulunmamaktadır. Bu hadislerde benzetme edatı bulunmayan teşbih ile yapılan mübalağa bulunmaktadır. Yani ikinci hadisteki Enceşe’ye hitaben “*Camları taşırken ağır ol!*” ifadesinde de son hadisteki “*Biz bu beygiri bir derya gibi hızlı bulduk.*” ifadesinde de kinaye değil, teşbih vardır. Fakat İbnü’l-Müneyyir’e göre bu durum mutâbakata engel değildir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Mütevârî, 377-378.

1.3.5.8. Eleştirel Yaklaşım

İbnü'l-Müneyyir, karakterinin de etkisiyle tartışmacı bir uslûba sahiptir. Bunu müellifin tüm eserlerinde görmek mümkündür. O, doğru olmadığına inandığı hususta itirazdan kaçınmaz. *el-Mütevârî*'de özellikle İbn Battâl¹⁸⁵ ve Mühelleb'in görüşlerini¹⁸⁶ yoğun bir biçimde eleştirmiştir. Yine, çok değer verdiği ve saygı duyduğu Buhârî'ye bile sert çıkışlar yapmaktadır.

“Tecâvüze uğrayan kadına hadd Cezası uygulanmayacağı” bâbında Buhârî, şu hadise yer verir:

Ebû Hüreyre (r.a.)'den: “Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘İbrahim Peygamber, zevcesi Sâre ile hicret yolculuğuna çıkıp, onunla bir memlekete girdi. Orada meliklerden bir melik yahut cebbarlardan bir cebbar hükümdar var idi... Neticede o hükümdar, İbrahim'e: ‘Yanıdaki kadını bana gönder!’ diye haberci yolladı. Bunun üzerine İbrahim, Sâra'yı o hükümdara yolladı. Sâra onun yanına varınca, hükümdar kötü bir niyetle Sâra'ya doğru yöneldi. Sâra kalkıp abdest aldı ve namaza durdu. Namazın ardından: “Allah'ım! Eğer ben sana ve Rasûlü'ne îmân ettim ise bana şu kâfiri musallat etme!” diye dua etti. Bu duâ sebebiyle o zâlimin hemen nefesi kesilip yere düştü ve tepinerek boğuldu...”

Buhârî'nin Hz. Sâra olayını bu bâb başlığı altında rivâyet etmesini müellif doğru bulmaz ve Buhârî'nin bu tercihini, “Edebe muğayirdir.” cümlesiyle tenkid eder. Zira hadis “Tecâvüze uğrayan kadına hadd cezası uygulanmayacağı”¹⁸⁷ başlığı altında değerlendirilmiştir. İbnü'l-Müneyyir bir peygamber eşinin bu söz konusu başlığa örnek gösterilmesinin uygun olmadığını belirtir.

1.3.5.9. Garîb Kelimeleri Açıklama

Bilindiği üzere İbnü'l-Müneyyir, garîbu'l-Kur'ân'a dair müstakil bir eser kaleme almıştır. Bu onun garîb kelimeler hususundaki kabiliyetinin ve dile hâkimiyeti-

¹⁸⁵ *Mütevârî*, 123, 193, 214, 230, 253.

¹⁸⁶ *Mütevârî*, 256, 270, 324, 352, 432.

¹⁸⁷ *Mütevârî*, 338-339.

nin göstergesi sayılabilir. *el-Mütevâri*'de de yeri geldikçe, açıklamaya muhtaç görüldüğü kelimeler üzerinde durmuştur:

Buhârî “Kur’an’la Yetinmeyen Kimse ve Yüce Allah’ın ‘Sana indirdiğimiz bu kitab ki -onlara okunup duruyor- onlara kâfi gelmiyor mu?’ bâbı”nda Ebû Hüreyre’den şu hadis rivâyet edilir:

“Allah, Peygamber'e Kur'ân'ı teganni etmesi karşılığı kadar hiçbir şey için mükâfat vermemiştir.” buyurdu.

Sufyân ibn Uyeyne: “*Yeteğannâ* lafzının tefsiri “*Yestağnî bihî*”dir.” dedi. (Yânî "Kur'ân'la tegannî eder" demek, "Onunla yetinir, mustağnî olur" demektir, dedi.)

İbnü'l-Müneyyir de Buhârî'nin bâb başlığındaki “تغنى” ifadesinin “غناء” (nağmeli okumak) anlamında değil, “استغنى” (kimseye muhtaç olmama) anlamında kullandığını söyler ve bu tercihinde isabet ettiğini belirtir. Ona göre; zaten bâb başlığındaki âyet-i kerîme de bunu göstermektedir. Çünkü âyet, kâfirlerin Kur'ân'la yetinmemesinden bahseder ki bu yorum İbn Uyeyne'nin yorumuna da uygundur.

Müellif, konuya şöyle devam eder. “Bana göre İbn Uyeyne'nin yaklaşımı lugavî açıdan da uygundur. Hz. Peygamber'in hadisinde geçen şu kullanım da buna delil olarak gösterilebilir: *ورجل ربطها تغنيا وتعففا*

“...kimseye **muhtac olmamak** ve kimseden dilenmemek için at bağlayan kişi...”

İbnü'l-Müneyyir sonuçta şöyle der: Tartışmasız bir şekilde dil açısından hadiste geçen “تغنى” kelimesi “استغنى” anlamındadır. Ve bu konuya dair benden önce de bu delili kullanan yoktur. Allah başarıya ulaştırandır.¹⁸⁸

¹⁸⁸ *Mütevâri*, 400.

2. BUHÂRÎ'NİN KONU BAŞLIKLARINA DAİR İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN DEĞERLENDİRMELERİ

İbnü'l-Müneyyir, mukaddimesinde Buhârî'nin bâb başlıklarına dair şu görüşlere yer verir:

“Bazıları, ‘Buhârî kitabını gözden geçiremeden ve bâbları tertib edemedi’ der. Diğer bir kısmı, ‘Müstensihlerden eksik ve yanlış nakillerle gelmiştir.’ der. Bir kısmı da: ‘(Buhârî,) istidlalde hedefine ulaşamamıştır.’ der. Ebû'l-Velîd Bâcî ise şöyle der: ‘Buhârî'nin hadis ilminde otoritesi kabul edilebilir ama fıkhıta öyle değildir. Bâb başlıklarındaki fikhî delilleri tutarsızdır. Çoğu zaman hadisle bâb başlığı arasındaki uyum zorlama ve iğretidir. Başka bir hadisin o bâba daha uygun olduğu görülür. Anlaşılan odur ki; önce bâb başlıklarını koymuş, sonra uygun hadisi düşünmüştür...’ Ceddî ise, bâb başlıkları hakkında şöyle der: ‘İki kitap vardır ki, onların özünü bâb başlıkları oluşturur: Hadiste Buhârî'nin kitabı ve Nahiv’de Sîbeveyh’in kitabı.’¹⁸⁹

İbnü'l-Müneyyir gerek mukaddimedede gerekse de kitabın muhtelif kısımlarında Buhârî'ye dair şu değerlendirmelerde bulunur: “Buhârî, hadislerden hükümler istinbat etme hususunda titiz, ince fikirli ve ileri görüşlü bir âlimdir. Açık delillerden hüküm çıkarmayı herkes yapabilir. Ama Buhârî, hadislerin içindeki gizli işaret ve remizlere dikkat çeker. Onun hedefi, delillerden herkesin çıkaramayacağı yerlere işaret ederek, insanlara fayda sağlamaktır. Kitabı da bunun örnekleriyle doludur. Onun amacı fazladan faydalara ulaşmaktır.”¹⁹⁰

“Buhârî, kitabına konu başlıklarıyla ortaya koyduğu fikhini yerleştirmiştir. Bâbların düğüm noktalarını da bu manaların özleriyle süslemiştir. Bu hedeflerden faydalar ortaya çıkar ve bazıları gizli kalır. Zihinler soyut ve istisna çıkarımları anlamakta zorlanır.”¹⁹¹

¹⁸⁹ *Mütevârî*, 36-37.

¹⁹⁰ *Mütevârî*, 87-88.

¹⁹¹ *Mütevârî*, 35-36.

“Öyle görünüyor ki Buhârî tıpkı Mâlik gibi birçoğu olmamış hayali kurgulu olaylarla dolu fıkıh kitapları gibi bir kitap yazmaktan kaçınmıştır. Kitabını, fikhî rekabet ve yarışlardan kurtararak eserindeki konu başlıklarında fikhî hükümler vermiştir. Yeri geldiğinde, hadislerin gizli kalan hükümlerini tebvîb metodu ile ortaya çıkarmıştır. Böylece kitabında iki büyük ilim olan hadis ve fikhî birleştirmiştir.”¹⁹²

Bu nakillerden anlıyoruz ki Buhârî'nin bâb başlıkları erken dönemden itibaren tartışma konusu olmuştur. Kimileri onun istinbat ve fıkıh konusunda ehliyetinin olmadığı görüşünde iken, kimileri de Buhârî'nin ince fikhî anlayışına dikkat çekmişlerdir. İbnü'l-Müneyyir belki de Buhârî'ye yöneltilen bu eleştirilere cevap sadedinde, Ebvâb-ı Buhârî üzerinde müstakil bir çalışma yapma ihtiyacı hissetmiştir. Zira o, her ne kadar eleştirileri bulursa da *Sahih*'teki konu başlığı-hadis ilişkisini genel manada mutabık bulmakta ve Buhârî'nin büyük bir fakih olduğunu kabul etmektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında, İbnü'l-Müneyyir'in bâb başlıklarıyla ilgili yaklaşımını şöyle özetleyebiliriz. Ona göre:

- Buhârî, bâb başlığını koyarken; zahirine uygun olan hadisi delil getirmeyi bir kenara bırakır da gizli ve ince işaretleri olan başka hadise dayanmayı tercih eder.¹⁹³ Yani açık delil dururken gizli delille ilgilenir.¹⁹⁴
- Bazen de bir bâb başlığının altına bir hadisi koymuşsa, o hadisin şartına uygun olmayan diğer tariklerindeki ilave bilgilerini tercemede kullanır. Mesela; “Buluntunun sahibi geldiğinde ona malı iade edilir, Çünkü o bir emanettir.” bâbında, hadiste olmayan ama farklı bir tarîkinde olan ilave bilgiyi, bâb başlığına ta'lîl sigasıyla yerleştirmiştir.¹⁹⁵

¹⁹² *Mütevârî*, 39.

¹⁹³ *Mütevârî*, 37.

¹⁹⁴ *Mütevârî*, 89.

¹⁹⁵ *Mütevârî*, 279.

- Zaman zaman muâriz olan hadisleri aynı bölümde ele alır. Böyle durumlarda bazen müşkili izah eder, bazen de ictihadî bir mesele olduğunu söylemekle yetinir.¹⁹⁶
- Bazen de fıkıh kitaplarında bulunması olağan olmayan tercemelerle okuyucuyu şaşırtır. Mesela; helal olduğu herkesçe tartışmasız bilinmesine rağmen “*Cümmâr*¹⁹⁷ Yemenin Helal Olması” şeklindeki tebvîbi buna örnektir.¹⁹⁸
- Senedinde veya lafzında bir farklılık yoksa bir hadisi ikinci kez almaz.¹⁹⁹

Bu değerlendirmelerin ardından, İbn Müneyyir’in bâb başlıklarıyla alakalı yaptığı dörtlü taksimi inceleyelim:

1. Başlığı hadisin tam metnini alarak ve zahirine uygun şekilde koyması.
2. Hadislerin genelini kapsayacak bir anlam ifade eden başlık koyması.
3. Metinde açıkça geçene hükme nispetle, evlâ olan hükmü başlığa koyması.
4. Başlığın hükmünün hadisin hükmüne kıyas edilerek kullanılması.²⁰⁰

Mütevârî incelendiğinde müellifin yaptığı yukarıdaki kategorilendirme yetersiz kalmaktadır. Biz anlamayı kolaylaştırmak için daha ayrıntılı bir sınıflandırmayı tercih ettik:

2.1. KONU BAŞLIĞI - HADİS MUTÂBAKATI

¹⁹⁶ *Mütevârî*, 37-38.

¹⁹⁷ Hurma özü.

¹⁹⁸ *Mütevârî*, 246.

¹⁹⁹ *Mütevârî*, 359.

²⁰⁰ *Mütevârî*, 36.

- 2.1.1. TAM MUTÂBAKATIN OLMASI
- 2.1.2. MUTÂBAKATIN OLMAMASI
- 2.1.3. ŞARTLI MUTÂBAKATIN OLMASI
- 2.1.4. KISMÎ MUTÂBAKATIN OLMASI
- 2.1.5. MUTÂBAKAT HUSUSUNDA DİĞER TESBİTLERİ
- 2.2. ŞARTINA UYMAYAN HADİSİ KONU BAŞLIĞI YAPMASI
- 2.3. HADİSTE OLMAYAN KELİMENİN BAŞLIKTA BULUNMASI
- 2.4. HADİSİN HÜKMÜYLE KIYAS EDEREK BAŞLIK KOYMASI
- 2.5. BAŞLIĞIN MUTLAK OLUP HADİSİN MUKAYYET OLDUĞU YERLER
- 2.6. BAŞLIĞIN MUKAYYET OLUP HADİSİN MUTLAK OLDUĞU YERLER
- 2.7. BAŞLIKLAR ARASI BAĞLANTILAR

Şimdi bu kısımları örnekleriyle ve tafsilatıyla açıklayalım:

2.1. KONU BAŞLIĞI - HADİS MUTÂBAKATI

2.1.1. TAM MUTÂBAKATIN OLMASI

“Müşrikleri hiciv” bâbında şu hadisler verilmiştir:

Âişe'den (r.a.): Hassân b. Sâbit, Nebî (s.a.v.)'den müşrikleri hicvetmek için izin istedi. Rasulullah (s.a.v.) “Benim nesebimi nasıl ayıracaksın?” buyurunca, Hassân, “Ben onu tereyağından kıl çeker gibi ayıracağım.” cevabını verdi.

Urve (r.a.)'den; Âişe'nin yanına gittim ve Hassân hakkında kötü şeyler söyledim. Âişe: “Ona kızma! Şüphesiz o Peygamber'i (s.a.v.) müdafaa ederdi.” dedi.

Ebû Hüreyre (r.a.)’den: İbretli kıssa ve hikâyeler anlatırken Peygamber (s.a.v.)’in (İbn Ravâha’yı kastederek) şöyle dediğini söyledi: “Şüphesiz sizin boş konuşmayan, boş söz söylemeyen bir kardeşiniz vardır. (Abdullah bir şiirinde şöyle dedi:)

Aramızda fecir doğarken, Allah’ın kitabını okuyan elçi

Körlükten sonra bize doğru yolu gösterdi.

Kalbimiz onun her söylediğinin gerçek olduğuna kesin inanır.

O, müşriklere yatakları ağır geldiğinde gecelerini yatağından uzak olarak (ibadetle) geçirir.

Ebû Seleme (r.a.)’den; Hassân b. Sâbit, Ebû Hüreyre’yi şahid kılarak: “Allah için, Hz. Peygamberi: ‘Ey Hassân! Allah’ın Rasûlü adına cevap ver! Allah’ım, onu Cebrâil ile destekle!’ diye buyururken işittin mi?” diye sormuş, Ebû Hüreyre de “Evet!” demiştir.

Berâ (r.a.)’dan; Peygamber (s.a.v.) Hassân’a “Onları hicvet! Cibrîl seninle.” buyurdu.

İbnü’l-Müneyyir, İbn Ravâha’nın şiirini ve diğer dört hadisi bâb başlığıyla mutabık görür.²⁰¹

2.1.2. MUTÂBAKATIN OLMAMASI

“Harbînin İslam ülkesine emansız girmesi” bâbında İbnü’l-Müneyyir, konu başlığı-hadis uyumunun olmadığını ifade eder.

Seleme (r.a.)’den: “Hz. Peygamber (s.a.v.), seferde iken bir casus geldi, ashâbının yanına oturdu, konuştu ve sonra ayrıldı. (Onun casus olduğu bildirilince) Hz.

²⁰¹ *Mütevârî*, 373.

Peygamber (s.a.v.), “Onu bulup öldürünüz.” buyurdu. Onu öldürdüm, ganimetini bana verdi.”

Müellif, hadisin konu başlığına uygun olmadığını ifade eder. Hadiste İslam ülkesine emansız olarak giren kişi sadece harbî değil, aynı zamanda casustur. İbnü'l-Müneyyir'e göre, bu iki kişinin -harbî ve casusun- hükmü farklı olmalıdır. Dolayısıyla terceme-hadis arasında mutâbakat yoktur.²⁰² Anlaşılan odur ki İbnü'l-Müneyyir; İslam devlet ve toplumunun yabancılardan gizli tuttuğu hususları öğrenmek ve bunu yabancılara aktarmak şekilde tanımlanabilecek olan casusluğu, daha sinsi ve tehlikeli bir düşmanlık olduğu gerekçesiyle harbîlikten ayırmış ikisini aynı hükümde mütala eden Buhârî'yi bu sebeple eleştirmiştir.

2.1.3. ŞARTLI MUTÂBAKATIN OLMASI

“Zincire vurulmuş esirler” bâbında Buhârî şu hadisi almıştır:

Ebû Hüreyre (r.a.)'den; Hz Peygamber (s.a.v.): “Allah zincirler içerisinde cennete giren topluluğa hayret eder.” dedi.

İbnü'l-Müneyyir, bu bâbdaki yorumunda buradaki “zincire vurma” ifadesi hakiki manasında kullanılmışsa yani zincirlere bağlı olup cennete girmeyi hak eden Müslüman esir anlamında ise mutâbakat vardır; fakat zorlama ile İslam'a girmiş sonrasında İslam'ı benimsemiş ve cennete girmeyi hak etmiş kişi anlamında mecazi bir ifade olarak kullanılmışsa mutâbakat yoktur, yorumunu yapar.²⁰³ Özetle ilk yorumda zincir, zahiri anlamında kullanılıp esirliği ifade eder. İkincisinde ise zincir, mecazi olarak zorlama anlamında kullanılmıştır.

²⁰² *Mütevârî*, 177.

²⁰³ *Mütevârî*, 170.

2.1.4. KISMÎ MUTÂBAKATIN OLMASI

“Kişinin hakkını, devletin kurumlarıyla değil de kendi başına cezalandırarak alması” bâbında Buhârî şu hadisleri almıştır:

Ebû Hüreyre'den (r.a.); Rasulullah (s.a.v.): “Sen izin vermediğin halde bir kimse senin evini gözetler, sen de bir taş alıp onun gözünü çıkarırsan sana bir sorumluluk yoktur.” buyurdular.

Enes (r.a.)'den; “Bir adam Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in evini gözetledi. O da enli bir demir parçasını o adama dürttü.”

Bu hadislerden ilkinin bâb başlığıyla mutabık olduğunu söyleyen İbnü'l-Müneyyir, ikinci hadiste bir uygunluk göremez ve demir parçasını dürtten kişinin herhangi biri olmadığını, bilakis onun, hüküm verme hususunda en yetkili kişi olan devlet başkanı sıfatındaki Rasulullah(s.a.v.) olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu hadis bâb başlığındaki fikhî görüşe delil teşkil edemez; mutâbakat yoktur.²⁰⁴

2.1.5. MUTÂBAKAT HUSUSUNDA DİĞER TESPİTLERİ

2.1.5.1. Mutâbakatın İki Şekilde İzah Edilmesi

İbnü'l-Müneyyir önce Kitâbu'l-Vasâyâ'da Yüce Allah'ın: "Şâyet Çocuğunuz Varsa Terikenizden Sekizde Biri, Edeceğiniz Vasiyyet Ve Borçun Ödenmesinden Sonra Yine Onlarıdır."²⁰⁵ kavli bâbında Buhârî'nin naklettiği hadisleri verir:

Hakîm b. Hızâm şöyle demiştir: “Ben Rasûlullah'tan (dünyalık) istedim, bana verdi. Sonra kendisinden yine istedim, yine verdi. Sonra bana hitaben şöyle buyurdu: ‘Yâ Hakîm! Şüphesiz Bu mal tatlı ve hoştur. Kim bunu gönül zenginliği ile ihtiras göstermeden alırsa onun için bu mala bereket verilir. Kim de göz dikip ihtirasla alırsa o malda alan için bereket olmaz. Bu kimse yiyip de doymayan kimse gibidir. Veren

²⁰⁴ *Mütevârî*, 322.

²⁰⁵ en-Nisâ 4/12.

el, alan elden daha hayırlıdır.’ Hakîm dedi ki: “Ben: ‘Yâ Rasûlallah! Seni hak peygamber gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben şu dünyadan ayrılıncaya kadar senden başka hiçbir kimseye, hiçbir şey için elimi uzatmam.’ dedim.”

(Hakikaten) Ebû Bekir (halifeliği zamanında) Beytü'l-mâl'deki halka dağıtılması gereken hakkını vermek için her defasında Hakîm'i çağırırdı ama o bunu kabul etmeyerek almazdı. Sonra Ömer hissesini vermek için çağırıldı ama o hiçbirşey kabul etmeyerek yine almadı. Bunun üzerine Ömer (r.a.): “Ey Müslümanlar topluluğu! Bakın ben size Hakîm hakkında şahid tutuyorum. Ben kendisine fey vergisinden gelen hakkını almasını söyledim. Kendisi bunu almak istememektedir.” dedi. Ve (hakikaten) Hakîm, Rasûlullah'tan sonra, ölünceye kadar hiç kimseden bir şey almamıştır.

İbn Ömer (r.a.) dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a.v.)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: “Hepiniz yükümlülükleri olan birer çobansınız. Her biriniz himayeniz altında bulunan ve bakmakla yükümlü olduğunuz kişilerden ve işlerden sorumlusunuz: Devlet başkanı yönetici bir çobandır ve tebaasından sorumludur. Erkekler birer çobandır ve eşlerinden sorumludur. Kadınlar birer çobandır ve ailesindekilerden sorumludur. Hizmetçiler efendilerinin mallarını korumakla yükümlü birer çobandır ve korumakla yükümlü oldukları mallardan sorumludur.”

Müellif, kısaca İbn Ömer hadisinin mutâbakatını beyan ettikten sonra, diğer pek çok âlimin mutâbakat göremediği Hakîm hadisini iki ayrı şekilde açıklayabileceğini ifade etmiştir.²⁰⁶

Birinci yoruma göre; Nebî (s.a.v.) hediyeinin (zekâtın) kabul edilmesinden Hakîm'i vazgeçirmiştir ve ona veren elin alan elden daha üstün olduğunu söylemiştir. Vasiyeti alan, alan el hükmündedir ve verene göre daha aşağıdadır. Borcunu alanın durumu ise ya alan el veya veren el durumundan birinde olmalıdır ki; vasiyet ile borcunu geri almayı kıyaslayacak olursak borcun îfası vasiyet olarak alınacak maldan daha önceliklidir.

²⁰⁶ *Mütevârî*, 322–323.

İkinci yoruma göre ise -bu Mühelleb'in yorumudur- Hz. Ömer (r.a.), Hakîm'e beytü'l-mâl'den olan payını vermek istemiş, o ise ahbine olan bağlılığında ileri gitmiş ve kabul etmemiştir. Bu payı borç hükmünde değildir ama o payın alınmasının onun hakkı olması açısından borca benzemektedir. Borca benzemesinden dolayı da başlığa mutabıktır.

İbnü'l-Müneyyir, ilk yorumun ikinciye kıyasla kuvvetli ve Buhârî'nin mura-dına daha yakın olduğunu söylemeyi ihmal etmez.²⁰⁷

2.1.5.2. Her Hadisin Mutâbakatının Ayrı Ayrı Anlatılması

İbnü'l-Müneyyir'in konu başlığı-hadis uyumunu konu başlığının altındaki farklı hadisler üzerinden ayrı ayrı değerlendirmesine dair "Vefatından sonra Pey-gamber'in (s.a.v.) eşlerinin nafakası bâbı"nı örnek verebiliriz. Bu bâbda aşağıdaki hadisler yer alır:

Ebû Hüreyre'den: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "(Vefatımdan sonra) mirasçılarım dînâr bölüşmezler. Bıraktığım şeyin, kadınlarımın nafakasından ve iş-çimin ücretinden geri kalanı sadakadır."

Hz. Âişe der ki: Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiğinde evimde bir canlının yiyebi-leceği bir şey yoktu; ancak bana ait bir raf (yânî dolap veya kiler) içinde yarım vesk ölçüğü miktarı arpa vardı. Ben ondan yedim. Müddet uzadı, onu ölçtüm, sonra tükendi.

Âmr; Peygamber (s.a.v.) geriye harb silâhı, beyaz katırı ve bir mikdâr arazî-sinden başka birşey bırakmadı; bunları da sadaka olarak bıraktı, dedi.

İbnü'l-Müneyyir, her bâb başlığı altında verilen hadislerin başlıkla uyumlu olup olmadığını her hadisi ayrı ayrı düşünerek inceler. Eğer hadisin mutabık olduğu görüşüne ulaşmışsa hadiste geçen hangi ifadenin mutabakatı sağladığını özel olarak belirtir. Meselâ "Vefatından sonra Peygamber'in (s.a.v.) eşlerinin nafakası bâbı"ndaki Âişe hadisiyle bâb başlığının mutâbakatını " منه حتى طال علي فكلته ففني "

²⁰⁷ Mütevârî, 324.

ifadesi, Amr hadisinde ise " وأرضا تركها صدقة " ifadesi sağlamaktadır, şeklinde yorumlar.²⁰⁸

2.1.5.3. Mutâbakatın Öncelikli Olması

“Zimmî ve diğerlerinin Hz. Peygambere dolaylı olarak “Es’Sâmu Aleyke” gibi kötü sözler söylemesi” bâbında şu hadisler rivâyet edilir:

Hz. Âişe'den: “Beş on kişilik bir Yahûdî grubu izin isteyip Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna geldiler. Bunlar içeri girince : ‘es-Sâmu aleyke!’ dediler. Ben: ‘Bilakis sâmu ve la'net sizin üzerinize olsun.’ diye karşılık verdim. Peygamber (s.a.v.): ‘Ey Âişe, şüphesiz Allah refiktir, her işte yumuşaklıkla muamele etmeyi sever.’ buyurdu. Ben de ona: ‘Sen onların dediklerini duymadın mı?’ dedim. Peygamber: ‘Ben de: Ve aleykum (sizin üzerinize de olsun) dedim ya!’ buyurdu.

İbn Ömer'den Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Yahudiler herhangi birinize selâm verdiklerinde, ancak 'es-Sâm aleyke' derler. Bunun üzerine siz de ' Ve Aleyke (Sizin üzerinize de olsun)' deyiniz!”

İbn Mesud: Sanki ben Rasûlullah'ı bir peygamberi anlatırken görür gibiyim: Kavmi o peygamberi dövmüş ve onun kanını akıtmışlardı. Fakat o, yüzünden hem kanını siliyor hem de: "Yâ Rabb! Kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar" diyordu.

İbnü'l-Müneyyir mutâbakatı şöyle anlatır:

Derim ki: Allah senden razı olsun! Bu mevzuda Buhârî Kûfelilerin görüşünü benimsemişe benziyor. Onlara göre zimmî sövdüğünde ta'zir edilir, öldürülmez. İbn Mesud hadisini bunun için bâb başlığında aldı. Muktezası şudur: peygamberlerin (s.a.v.) ahlakı, sabır ve hoşgörüdür. Mezkur Nebi (s.a.v.)'yi görmüyor musun ki onu kavmi dövüyor, yüzünden kanlar akıyor ama o (s.a.v.) hala onlar için mağfiret dua-

²⁰⁸ Mütevâri, 185.

sında bulunuyor. Bu nerede kötü söz söylemek nerede? (Dövmenin yanında kötü söz söylemek nedir ki?) Bunun içindir ki, İbn Mesud hadisi bâb başlığına olan mutâbakatında diğerlerine göre önceliklidir.²⁰⁹

2.1.5.4. Konu Başlığının Birinci Kısımına Bir Hadis, İkinci Kısımına Başka Bir Hadisin Uygun Olması

“Zehir içmek, zehirle ve kendisinden korkulan şeyle tedavi” bâbında iki hadis nakleden Buhârî’nin bu konudaki konu başlığı iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. İlk bölüm zehir içmek, ikinci bölüm zehirle tedavi olmaktır. İbnü’-Müneyyir, ilk hadisin konu başlığının zehir içmeyle alakalı ilk kısmına, ikinci hadisin ise kalan kısma mutabık olduğunu söyler.²¹⁰ Yani mutâbakatı, konu başlığını iki kısımda inceleyerek ortaya koyar.

2.1.5.5. Konu Başlığının Bir Kısımına Uygun Hadisin Olmaması

“Rukû ve secdede kıraatın hükmü ve imam ve arkasındaki kişinin rukûdan başını kaldırdığında ne diyeceği” bâbında Buhârî şu hadisi rivâyet eder:

Ebû Hüreyre (r.a.)’den: Peygamber (s.a.v.), *Semi allâhu limen hamideh* dediği zaman, *Allâhümme Rabbena ve leke’l-hamd* derdi. Ve yine Peygamber, rukû’ yaptığı ve rukûdan başını kaldırdığı zaman tekbir alırdı. İki secdeden sonra ayağa kalktığında da Allâhu Ekber derdi.

İbnü’l-Müneyyir’e göre: Buhârî bâb başlığına “Rukû ve secdede kıraat bölümü”nü ona cevaz vermek veya onu menetmek için koymuştur. Ama başlığın altına aldığı hadislerde men’ ya da cevaz vermeye sebep olabilecek bir kıraat örneği yoktur. Dolayısıyla başlığın “Rukû ve secdede kıraatın hükmü” kısmı hadise mutabık değildir.²¹¹

²⁰⁹ *Mütevâri*, 354.

²¹⁰ *Mütevâri*, 381.

²¹¹ *Mütevâri*, 107.

2.1.5.6. Konu Başlığındaki Bir Bölümle Hadis Arasında Mutâbakatın Olmaması

“İçkiyi başka bir isimle isimlendirerek helal kılan kişi” bâbında:

Hişâm b. Ammâr’dan: “Yemin olsun, ümmetinden birtakım kişiler ortaya çıkacaktır. Bunlar; zinayı, ipek elbiseler giymeyi, şarap içmeyi, çalgı âletleri çalıp eğlenmeyi helâl sayacaklar. Yine birtakım (merhametsiz) kimseler de bir dağın eteğine yerleşecekler, koyunlarını güden çoban, sabahları yanlarına gelecek (akşamları gidecek). Bunlara fakir kişi bir ihtiyaç için geldiğinde bu duygusuz insanlar fakire: Haydi (bugün git), yarın gel, diyecekler. Bunun üzerine Allah (yerleştikleri) dağı geceleyin üzerlerine indirip bir kısmını helak edecek, (sağ kalan) öbürlerini de kıyamet gününe kadar maymunlar ve domuzlar suretine çevirecektir.”

İbnü’l-Müneyyir’e göre, hadis genel olarak konu başlığına mutabıktır. Ama konu başlığında kullanılan “başka bir isimle isimlendirerek” ifadesinde mutâbakat yoktur. Zira hadiste, şarap kelimesini başka bir isimle isimlendirmeye alakalı bir bilgi yoktur. Dolayısıyla bâb başlığının bir kısmında mutâbakat vardır, bir kısmında ise yoktur.²¹²

2.1.5.7. Mutâbakatın Zayıf Olması

“Düşman topraklarına mushafı gitmek” bâbında Buhârî şu iki hadisi verir:

İbn Ömer (r.a.)’den; Rasulullah (a.s.) ve ashabı düşman topraklarına yolculuk yaptılar ve Kur’an öğrettiler.

İbn Ömer (r.a.)’den; Rasulullah (a.s.), Kuran’la (düşman topraklarına) yolculuk yapmayı yasakladı.

Buhârî, herhangi bir hükmü belirtmediği bu konu başlığının altında, birinde ibâha olan diğerinde ise yasaklama bildirilen iki hadisi vermiştir. İbnü’l-Müneyyir, bu konu başlığı-hadis uyumuna şu yorumu getirir: Birinci hadiste Mushaf değil

²¹² *Mütevârî*, 213; benzer bir örnek için 292.

Kur’ân öğretme ifadesi geçmektedir. Zira öğretme işi Mushaf olmadan da yapılabilir. Dolayısıyla bu hadisten düşman topraklarına Mushaf’la yolculuk yapılabileceği hükmü çıkmaz. İkinci hadisteki yasaklama hükmü ise açıktır. İki hadis birlikte düşünüldüğünde konu başlığı ile hadis arasında bir uyumdan söz edilebilir. Sonuç olarak İbnü’l-Müneyyir, bu yorumu yapmakla birlikte mutâbakatın zayıf olduğunu söyler.²¹³

2.1.5.8. Hadislerden Birinde Mutâbakatın Olmaması

“Kadının ipek giymesi” bâbında şu hadisler yer alır:

Hz. Ali (r.a.)’den: “Peygamber (s.a.v.) bana *hulletu siyerâ* denilen ipek kumaştan bir takım elbise verdi. Ben o elbiseyi giyerek dışarı çıktığımda, Peygamber’in yüzünde öfke eseri gördüm. Bunun üzerine ben o takımı kadınlarımın arasında bölüştürdüm.”

Hz. Ömer (r.a.)’den: O satılmakta olan ipek bir takım elbise gördü de: “Ey Allah’ın Rasûlü keşke şu ipek elbiseyi satın alsanız ve Cuma günleri ile heyetleri kabul ettiğiniz günlerde giyseniz.” dedi. Peygamber (s.a.v.): “Bunu ancak âhiretten nasibi olmayan kimse giyer!” buyurdu. Bundan bir müddet sonra Peygamber, Ömer’e ipekten bir takım elbise gönderdi ve ona hediye etti. Bunun üzerine Ömer: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bunu bana mı verdin? Hâlbuki ben senden bu ipekli kumaş hakkında daha önce söylediğin sözleri işittim.” dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah: “Ben bunu sana (giymen için değil) ancak satman yahut başka birisine giydirmen için gönderdim.” buyurdu.

Enes (r.a.)’ten; bana Rasûlullah’ın kızı Ümmü Gülsüm’ün üzerinde ipek bir elbise gördüğünü haber verdi, demiştir.

İbnü’l-Müneyyir, Ömer hadisinde mutâbakatın olmadığını, onun dışındaki hadislerde bâb başlığı hadisler arasında uyumun olduğunu söyler. Zira “Kadının İpek

²¹³ *Mütevâri*, 167.

Giymesi” başlığı altında verilen Ömer hadisinde “kadınlar için” ifadesi geçmemekte ve daha da önemlisi bahsedilen olayın kadınlarla hiçbir alakası bulunmamaktadır.²¹⁴

2.1.5.9. Manevî Mutâbakatın Olması

“Durgun suya bevletmeme” bâbında Buhârî şu hadisi vermiştir:

Ebû Hüreyre (r.a.)’den: Rasulullah’ı şöyle derken duydum: “Bizler, sonra gelenleriz. Ama (Kıyamet gününde) öne geçecek olanlarız.” Bu geçen hadisin isnâdıyla: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hiç biriniz, akmayan durgun suya bevletmesin. Zira sonra ondan (su alıp) yıkanma durumunda kalabilir.”

“Biz sonrakiler öncüleriz.” ifadesini İbnü’l-Müneyyir şöyle yorumlar: “Muhammed (s.a.v.) ümmeti yeryüzünde, yaratılıştaki zamanlama açısından ilk yaratılıştan en uzak, yeniden dirilişe ise en yakın ümmettir. Sonra yaratılmaya rağmen en önce diriltilecek olan ümmettir. Müellif, durgun suya bevletmeyle alakalı konu başlığıyla “Biz sonrakiler öncüleriz.” hadisini şöyle ilişkilendirir: Mesela bir kaba bir madde konulduğunda, o kaptan tekrar alınacak olan ilk şey en son konandır. Çünkü o en üsttedir. Durgun suya bevledildiğinde ise o suyu biri kullanmak isterse ilk karşılaşacağı şey bevl olur. Yani sonraki öncü olmuş olur. İbnü’l-Müneyyir çok zorlama olduğunu düşündüğümüz bu yorumu yaptıktan sonra mutâbakatın manevî (yani soyut ve dolaylı bir biçimde) olduğunu söyler.²¹⁵

2.1.5.10. Mutâbakatın İbareden Değil İşaretten Anlaşılması

“Güneş batmadan ikindi namazından bir rekâta yetişen kişi” bâbında Buhârî şu hadisleri verir:

Ebû Hüreyre (r.a.)’den: Rasulullah (s.a.v.): “Sizden biriniz güneş batmadan önce ikindi namazından bir secdeye yetiştiğinde namazını tamamlasın, güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetiştiğinde de namazını tamamlasın.” buyurdu, demiştir.

²¹⁴ *Mütevâri*, 361.

²¹⁵ *Mütevâri*, 74-75.

Ebû Mûsa (r.a.)’dan: “Müslümanlara karşı Yahudiler ve Hristiyanlar'ın hâli şuna benzer ki, bir adam bir takım kimseleri (sabahtan) gecenin girmesine kadar çalışmak üzere ücretle tutmuş. Bu işçiler günün yarısına kadar çalıştıktan sonra: Senin (vereceğin) gündeliği istemeyiz, deyip ayrılmışlar (tam ücreti hak etmemişler). O adam başkalarını ücretle tutup, kendilerine: Şu günü tamamlayın da şart ettiğim gündeliği size (eksiksiz) vereyim, demiş. Bu ikinci takım da çalışmağa koyulmuşlar. İkinci namazı vaktine gelince bunlar da (işten vazgeçip): Çalıştığımız senin olsun (günelik istemeyiz), demişler. Bu sefer yine başkalarını ücretle tutmuş da, onlar günün kalan miktarında, gün batıncaya kadar çalışmışlar ve (kendilerinden evvelki) her iki takımın gündeliklerini tastamam olarak hak etmişler.”

İbn ömer (r.a.)’den, Rasulullah (s.a.v.): “Sizden önceki geçen ümmetlere göre sizin dünyada kalış süreniz, ikinci namazı ile güneş batımına kadar olan süre gibidir.” buyurdu.

İbnü’l-Müneyyir, Ebû Hüreyre hadisinde mutâbakat çok açık olduğu için, onu zikretmeye bile gerek duymadan İbn Ömer hadisindeki mutâbakatı tartışır. Ona göre, Allah katında ümmetlerin bir benzetmeyle örneklendirildiği İbn Ömer hadisindeki mutâbakat, ibareden değil işaretten anlaşılır. Yani hadisin ibaresinde bulunan bir mutâbakat değil, işaret ettiği mânâdan anlaşılan bir mutâbakat vardır.

Hadisteki “Güneş batana kadar çalıştık.” cümlesi yapılan işin son vaktinin güneşin batmasıyla biteceğini ifade eder. İbnü’l-Müneyyir bu benzetmedeki işin bitişiyle, ikinci namazının vaktinin bitişi açısından bağlantılı olduğunu tespit eder ve açıktan olmasa da kapalı bir mutâbakat olduğundan söz eder.

2.1.5.11. Mantûk-Mefhûm (Lafız-Anlam) İlişkisi Üzerine Mutâbakatın Bina Edilmesi

İbnü’l-Müneyyir’in mutâbakat hususundaki özel yaklaşımlarından birisi de mantûk-mefhûm ilişkisidir. Bu terimleri kullanmasına şöyle bir örnek verebiliriz:

“Kendisiyle zifafa girilmiş kadının mehri ve erkek zifaktan önce kadını boşamışsa mehrin ne durumda olacağı” bâbında şu hadisler vardır:

İbn Ömer(r.a.)’den: Rasulullah (s.a.v.), Benî Aclân’dan iki kişiyi (evliyi) ayırdı. Ve “Hz. Peygamber (s.a.v.), lanetleşen iki tarafa “Sizin ikinizden birisi yalancıdır” dedi. Adam, “Ya verdiğim malım?” deyince, Rasulullah (s.a.v.) “Artık senin malın yoktur. Eğer sen kadın hakkındaki iddianda doğru isen bu malın onunla beraber olmana karşılık sayılmıştı. Yok eğer yalancı isen, bu malı geri almak zaten senden çok uzaktır.” buyurdu.

İbnü’l-Müneyyir, bâb başlığı hem mantûk hem de mefhûm açısından hadise mutabıktır, der.²¹⁶

Başka bir örnek: “Kolayına geldiği gibi oturma” bâbı’nda Buhârî şu hadisi almıştır:

Ebû Said (r.a.)’den; “Rasulullah (s.a.v.), omuzun birini açıkta bırakan üst kıyafetten ve üzerinde avret yerini örtecek bir şey yok iken, tek kıyafet içinde kalçalar üstüne oturulup, dizlerin ellerle bağlanıp karnına çekerek oturulmasından nehyetmiştir.”

Bâb başlığı “Kolayına geldiği gibi oturma” olmasına rağmen, hadiste oturma biçimlerinden biri yasaklanmıştır. Yasağın sadece bu oturuş şekliyle sınırlandırılması “kolayına geldiği gibi oturma” ile anlam olarak zıt değildir. Bu açıklamadan sonra müellif, mantûken bir mutâbakat olmasa da mefhûmen bir mutâbakat olduğunu söyler. Yani “haram olan bu oturuş şekli dışında kolayına geldiği gibi oturulabileceği hükmünün” ortaya çıktığını belirtir.²¹⁷

2.2. ŞARTINA UYMAYAN HADİSİ KONU BAŞLIĞI YAPMASI

“Allah yolunda öldürülme dışında yedi ölüm biçiminin şehâdet olması” bâbında şu hadisler rivâyet edilir:

Ebû Hüreyre’den (r.a.): Nebî (s.a.v.): “Şehit beştir: Tâûndan ölen, karın ağrısından ölen, boğulan, yıkıntı altında kalan ve Allah yolunda şehit olan.”

²¹⁶ *Mütevârî*, 304.

²¹⁷ *Mütevârî*, 359.

Enes'ten (r.a.): Nebî (s.a.v.): “Tâûn her Müslüman için şehadettir.” buyurdular.

Buhârî, bâb başlığını “Öldürülme dışındaki yedi ölümün şehadet olması şeklinde isimlendirmiştir. Fakat bu sayı bâb başlığının altında verdiği hadiste beş olarak geçmiştir. İbnü'l-Müneyyir'in ifadesine göre; başlıktaki söz konusu hükmü içeren - yedi ölümle lakalı- hadis, Buhârî'nin şartına uygun olmadığı için *Sahîh*'e alınmamıştır. Bunun yerine Buhârî'nin şartına uygun olan – beş rakamının geçtiği- hadis alınmıştır. Zaten Buhârî burada sayının beş ya da yedi olmasına bir anlam yüklememiş, şehadetin sadece öldürülme ile olmayacağı yönüne vurgu yapmak istemiştir.²¹⁸ İbnü'l-Müneyyir, bu örnekte olduğu gibi Buhârî'nin şartına uygun olmayan hadisi zaman zaman bâb başlığı yaptığını ifade eder.²¹⁹

2.3. HADİSTE OLMAYAN KELİMENİN BAŞLIKTA BULUNMASI

Rasulullah (s.a.v.)'ın “Ensarın en hayırlı beldesi sözü” bâbında

Ebû Üseyd (r.a.)'den: “Rasulullah (s.a.v.), Ensarın en hayırlısı Benî Neccâr'dır.” buyurdu.

İbnü'l-Müneyyir, Buhârî'nin hadiste belde kelimesi geçmemesine rağmen, bâb başlığına “Ensar'ın en hayırlı beldesi” şeklinde isimlendirmesine dikkat çeker. Ona göre Buhârî, halktan ziyade yörenin üstünlüğünü vurgulamak için bu başlığı tercih etmiştir.²²⁰

“Gece baskını yapıldığında ev halkları uyurken zarar gören harb ehlinin hükmü” bâbında şu hadis yer alır:

Sa'b ibn Cessâme (r.a.)'den: “Peygamber (s.a.v.), Ebvâ yahut Veddân'da bize uğramıştı. Kendisine gece baskını yapılan müşriklerin ev halkı soruldu. Çünkü bu baskınlarda onların kadın ve çocukları da zarar görüyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):

²¹⁸ *Mütevârî*, 158.

²¹⁹ Benzer örnekler için; 378, 385.

²²⁰ *Mütevârî*, 368.

‘Onlar da onlardandır.’ buyurdu. Yine kendisini: ‘Dokunulmaz bölge, yalnız Allah ve Rasûlü içindir.’ diye buyururken işittim.” demiştir.

İbnü’l-Müneyyir, bâb başlığında geçen uyurken kelimesinin hadiste açıkça geçmediğini ama geceleyin ifadesinden zımnem anlaşılabilirliğini söyler.²²¹

2.4. HADİSİN HÜKMÜYLE KIYAS EDEREK BAŞLIK KOYMASI

İbnü’l-Müneyyir “Kefaretin kişinin yakını olsun ya da olmasın on fakire verileceği” bâbında şu hadisi vermiştir:

Ebû Hüreyre (r.a.)’den; Peygamber (s.a.v.)’e bir adam geldi de: “Helak oldum.” dedi. Peygamber ona: “Senin hâlin nedir?” diye sordu. O kişi: “ Ramazanda oruçlu iken eşimle cinsî münasebette bulundum.” dedi. Peygamber (s.a.v.): “Bir köleyi hürriyete kavuşturacak mal bulabilir misin?” diye sordu. O kişi: “Hayır, (bulamam.)” dedi. Peygamber: “İki ay arka arkaya zincirleme olarak oruç tutmaya gücün yeter mi?” buyurdu. O şahıs: “ Hayır, (tutamam.)” dedi. Peygamber (s.a.v.): “Peki, altmış fakiri doyurmaya gücün yeter mi?” buyurdu. O: “Hayır, buna gücüm yok.” dedi. Bu sırada Peygamber (s.a.v.)’e içi hurma dolu bir sepet getirildi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.): “Bunu al da sadaka yap!” buyurdu. O zat: “Bizden daha fakir olanlara mı? Medine’nin iki kara taşılığı arasında bizim ailemizden daha fakir aile yoktur.” dedi. Bundan sonra Peygamber (s.a.v.) ona: “Bunu al da kendi aile halkına yedir.” buyurdu.

Yukarıdaki hadis görüleceği üzere oruç kefaretiyle alakalıdır. Fakat bâbın isminde kullanılan on fakir ifadesinden söz konusu kefaretin yemin kefareti olduğu anlaşılıyor. Zira yemin kefaretinde on fakir, oruç kefaretinde altmış fakir doyurma yükümlülüğü vardır. Yani; müellife göre Buhârî, oruç kefaretinin yemin kefareti

²²¹ *Mütevârî*, 171.

kıyaslamıştır ve yemin kefaretinde de oruç kefaretinde de verilecek fakirin kişinin yakını olup olmamasının bir sakıncasının olmadığı sonucuna varılmak istenmiştir.²²²

2.5. BAŞLIĞIN MUTLAK OLUP HADİSİN MUKAYYET OLDUĞU YERLER

“Evlerin ve hurma ağaçlarının yakılması” bâbında:

Cerir (r.a.)’den: Rasulullah (s.a.v.), bana: “Zü’l-Halsa’dan benim içimi rahatlatmaz mısın?” buyurdu. Ahmes kabilesinden yüz elli atlı ile hareket ettim. Ahmesliler suvârî bir kabile idi, ben ise at üzerinde durmayı beceremiyordum. Bunun için parmakları göğsümde iz bırakacak şekilde göğsüme vurdu: “Allah’ım onu sabit kıl, onu hâdî (doğruya götürücü) ve mehdî (doğruyu bulmuş) kıl.” buyurdu. Arkasından atlı birlik oraya yürüdü ve putları kırıp, puthaneyi yaktı sonra da Cerîr, Rasûlullah’a bu durumu bildiren bir haberci saldı. Haberci Hz. Peygamber (s.a.v.)’e: “Seni hak üzere gönderen Allah’a yemin olsun ki bomboş veya uyuz bir deve gibi olana kadar orayı bırakıp sana gelmedim.” dedi. O da beş defa Ahmes atları ve süvârîleri için bereket duasında bulundu.

İbn Ömer (r.a.)’den: “Rasûlullah Benî Nadîr’in hurmalıklarını yaktı.”

İbnü’l-Müneyyir; “Evlerin ve hurma ağaçlarının yakılması” şeklinde isimlendirilen bâb başlığında geçen “ev” ifadesinin mutlak manada bir ev olduğunu söyler. Ama Cerîr hadisindeki ev, herhangi bir ev değil, içinde putların bulunduğu ibadethane hükmünde olan bir evdir. Yani; hadisten tüm evlerin yakılabileceği sonucu değil, içinde putlar bulunan evlerin yakılabileceği hükmü çıkarılabilir. Dolayısıyla başlıktaki hüküm mutlak, hadisteki hüküm mukayyettir.²²³

²²² *Mütevârî*, 232–233.

²²³ *Mütevârî*, 172.

2.6. BAŞLIĞIN MUKAYYET OLUP HADİSİN MUTLAK OLDUĞU YERLER

“Allah’a hamd ettiğinde hapşurana cevap vermek” bâbında şu hadis zikredilir:

Ebû Hüreyre’den (r.a.): “Rasulullah (s.a.v.) bize, hapşurana dua ile karşılık vermemizi emretti.”

İbnü’l-Müneyyir, bu hadis ve bâb başlığını yorumlarken: “Terceme hamd ile mukayyedir, hadis ise hapşırma şeklinde tercemeye göre mutlak kullanılmıştır.” der.²²⁴

2.7. BAŞLIKLAR ARASINDAKİ BAĞLANTILAR

“Resim” bâbında, Buhârî Ebû Talha’dan şu hadisi rivâyet eder: Peygamberimiz şöyle dedi: “İçinde köpek ve resimler bulunan eve melek girmez.”

Bu hadisi açıklarken İbnü’l-Müneyyir, önceki bâb olan “Saç ekleme” bâbıyla bağlantı kurar. Resmin de peruğun da Allah’ın yaratmasına nazire gibi anlaşılacağı için Buhârî’nin resimle alakalı bâbı perukla alakalı bâbdan hemen sonra getirmesine dikkat çeker. Çünkü ona göre ikisinde de Allah’ın yaratmasına benzeme çabası söz konusudur. Yani İbnü’l-Müneyyir, Buhârî’nin bâbları sıralamasında da bir insicam olduğunu ifade eder.²²⁵

²²⁴ *Mütevârî*, 378.

²²⁵ *Mütevârî*, 364.

SONUÇ

Ahmed İbnü'l-Müneyyir (683/1284), Mısır'dan Eyyubî Devleti'nin (1171-1462) ayrılışı ile Memlük Devleti'nin (1250-1517) yerleşmesine rastlayan dönemde yaşamıştır. Her iki devletin de ilme ve âlime değer vermesinden dolayı, yaşadığı yer olan İskenderiye'de ilmî yönden kendini geliştirecek imkânlar bulmuş, bilhassa dönemin büyük âlimi İbnü'l-Hâcib'den ilim almıştır.

İbnü'l-Müneyyir, Tefsir, Hadis, Arap Dili, Kelam, Fıkıh ilimleriyle ilgilenen çok yönlü bir âlim olmasına rağmen, Zemaşerî'nin mu'tezilî görüşlerini savunduğu meşhur tefsiri *Keşşaf*'a Ehl-i sünneti savunmak ve Mu'tezile'ye cevap vermek için yazdığı *İntisâf* ile meşhur olmuştur. O, Gazzâlî'ye de bir reddiye yazmaya niyetlenmiş ancak annesinin müdahalesiyle bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Muhaliflerince devlet yetkililerine pek çok kez şikâyet edilmiş, bu sebeple defalarca görevi değiştirilmiştir. Bu bilgilerden hareketle, İbnü'l-Müneyyir'in münekkit ve biraz da cedelci bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Nâsiruddin Ahmed İbnü'l-Müneyyir, eski ve yeni kaynaklarda yine bir hadis âlimi olan kardeşi Zeynüddin Ali İbnü'l-Müneyyir'le sık sık karıştırılmaktadır. Bu karışıklığın sebebi, muhtemelen ikisinin de "İbnü'l-Müneyyir" şeklinde maruf olmalarıdır. İki kardeşi birbirinden ayırmanın ancak Ali İbnü'l-Müneyyir üzerinde yapılacak bir çalışmayla tam anlamıyla sağlanacağı kanaatine ulaştık.

İbnü'l-Müneyyir'in Buhârî'nin *Sahih*'indeki konu başlıklarıyla hadislerin uyumlu olup olmadığını tartıştığı eseri olan *el-Mütevârî*, *Sahih*'in konu başlıklarına dair yazılmış eserler arasında, elimizde bulunan ilk ve ana kaynak olma özelliğini taşımaktadır. İbnü'l-Müneyyir, eserinde *Sahih*'teki bütün konu başlıklarının değil, gerekli gördüğü 372 konu başlığının hadislerle uyumunu incelemiştir ve 659 hadise yer vermiştir. Konuları işlerken, âyet ve hadislerle açıklamalar yapmış, lugavî incelemelere ve eleştirilere yer vermiş, hadisleri başka tarîkleriyle kullanmış, hadisler arasını birleştirmiş, fikhî konuları anlamayı kolaylaştırmak için örnekleme yapmış ve hadislerde geçen garîb kelimeleri açıklamıştır.

Konu başlığı ile hadis mutabakatına dair değerlendirmelerinde, kimi zaman tam bir uyum görmüş, kimi zaman da uyumsuzluğa dikkat çekmiştir. Kimi yerlerde de “kısmî uyum”, “şartlı uyum” ve “mânevî uyum” gibi kavramlar üreterek, uyumlu uyumsuzluk arasında bir çözüm yolu bulmuştur.

İbnü'l-Müneyyir, eleştirel bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, *Mütevârî*'de konu başlığı hadis uyumunu bazen zorlama sayılabilecek yorumlarla ispat etmeye çalışmıştır. Fakat az da olsa Buhârî'ye itiraz ettiği kısımlar da bulunmaktadır. Muhtemelen Buhârî'nin otoritesinden yahut ona olan saygısından dolayı fazla itiraz yönelmemiştir. İtirazlarında, öncekilerden nakil yapmaktan ziyade kendi fikirlerini ortaya koymayı tercih eder. Bu da onun hadis ilminde yetkin bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. İbnü'l-Müneyyir, *Mütevârî* ile hadis ilmine büyük katkı sağlamış, bunun sonucu olarak onun yaklaşımları sonraki Buhârî şerhlerinde yer bulmuştur.

Sahîh'in bab başlıklarının hadislerle uyumu, üzerinde çok tartışılan bir konudur. Bazıları, Buhârî'nin hadisteki otoritesine rağmen, fıkhîta ehliyetinin olmadığı savunmaktadır. Diğer bazıları Buhârî'nin *Sahîh*'ini kontrol etmeden vefat ettiğini ileri sürerek bab başlıklarında ince bir fıkıh aramanın gereksiz olduğunu ifade ederler. Yine başlıkların orijinal olmayıp kendinden önceki edebiyata tâbi olduğu yönünde bir takım iddialar da mevcuttur. Kanaatimizce *Mütevârî*, bab başlıkları etrafındaki tüm bu tartışmalara cevap niteliğinde kaleme alınmış bir eserdir. İbnü'l-Müneyyir, *Sahîh*'teki bâb başlıklarının hadislerle genel anlamda uyumlu olduğunu düşünmektedir. O, Buhârî'nin, bab başlıklarını bilinçli ve özel bir tercihle isimlendirdiğini savunur ve bu konudaki spekülasyonların Buhârî'yi anlamamaktan kaynaklandığını kitabıyla ispata çalışır. Fakat bu, onun tümüyle bir savunma içine girmesi sonucunu doğurmamış, objektif olma çabasını kitabında hissettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Akpınar, Cemil, “*İbn Cemâa*”, DİA, İstanbul, 1999, XIX, 388-392.

Bağdatlı İsmâil Paşa (1920), *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müelîfîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul, 1951.

_____, *İzâhu'l-Meknûn Fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zunûn An Esami'l-Kütübi Ve'l Fünûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

Brockelmann, Carl (1956), *Geschichte der Arabischen Litterature*, (nşr. E.J. Brill), I-II, Leiden, 1993.

Dâvûdî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed (945/1538), *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Vehbe, 1972.

Dihlevî, Şâh Veliyyullah (1176/1762), *Şerhu Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, 2000.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağrı yay., İstanbul, 1987.

Eren, Mehmet, *Buhârî'nin Sahîh'i ve Hocaları*, Nükte kitap, Konya, 2003.

Eymen Fuad es-Seyyid, “*İskenderiye*”, DİA, İstanbul, 2000, XXII, 574-576.

Güngör, Mevlüt, “*Begavî*”, DİA, İstanbul, 1992, V, 340-341.

Hamevî, Yâkût b. Abdullah (626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts.

Hüseynî, Abdülmecid Hâşim, *el-İmâm el-Buhârî Muhaddisen ve Fakîhen*, Mektebetü'l- Arabiyye, Beyrut, ts.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef (449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li İbn Battâl*, Mektebetü'r-Rüşd, 1.bs., thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim, Riyad, ts.

İbn Cemâa, Bedreddin b. Muhammed b. İbrahim (733/1333), *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, I. bs., 2000.

_____, *Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî*, Muhammed b. Suûd Ün. Yazmalar bl., nr. 7666 ف .

İbn Ferhûn, Abdullah b. Muhammed (799/1397), *ed-Dîbâcü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb*, thk. Muhamed Ahmedî Ebu'n-Nûr, Dâru't-Türâs yay, Kâhire, ts.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *Tefsîru'l-Müntebih bi Tahrîri'l Müştebih*, thk. Ali Muhammed, Mektebetü'l-İlmiyye , Beyrut, 1967.

_____, *Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethu'l-Bârî*, thk. Abdükâdir Şeybe, Riyad, 2001.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed ibn Mükerrrem (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, ts.

İbnü'l-Müneyyir, Ahmed b. Muhammed b. Mansûr (ö.683/1284), *el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî*, thk. Ali Hasen Ali Abdülhamid, Mektebetü'l-İslâmî, 1990; thk. Salahaddin Makbûl Ahmed, *el-Mütevârî alâ Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*, Mektebetü'l-Muallâ, Kuveyt, 1987.

_____, Beyazıt Ktp., nr.1115.

_____, *el-İntisâf fî mâ Tedammenehü'l-Keşşâf (Zemahşerî, el-Keşşâf an hakâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvili fî vucûhi't-Te'vil zeylinde)*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001.

_____, *Tefsîru Müşkilâti Ehâdisi'l-İşkâlât*, Süleymaniye ktp., Süleymaniye bl., nr.1055/3; Dâru'l-Kütübi'l-Kavmiyye ,nr.27873.

Kafes, Mahmut, “*Ebü Hayyân*”, DİA, X, 152-153.

Karabulut, Ali Rıza, *İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansikopedisi*, ys., ts.

Kehhâle, Ömer Rızâ (1987), *Mu'cemu'l-müellifin Terâcimu Musannifî el-kütüb el-Arabiyye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1957.

Kılıç, Hulûsî, “*İbnü'l-Hâcib*”, DİA, İstanbul, 2000, XXI, 55-58.

Kütübî, Muhammed b. Şâkir b. Ahmed (764/1363), *Fevâtü'l-Vefeyât*, ys., ts.

Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kâsım (1941), *Şeceratu'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Maşalı, Mehmet Emin, “*Tefsirde Ehl-i Sünnet Savunması: İbnü'l-Müneyyir Örneği*”, Marife, yıl 5, S. 3, Konya, 2005.

Merâğî, Abdullah Mustafa (d.1881-v.1945), *el-Fethu'l-Mübîn Fî Tabakâti'l-Uşûliyyîn*, Mısır, ts.

Mollaibrâimoğlu, Süleyman, *İbnü'l-Müneyyir ve et-Teysîru'l-Acîb fî Tefsîri'l-Ğarîb*, basılmamış doktora tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

Nüveyhid, Âdil(1984), *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâmi Hatte'l-Asri'l-Hâdir*, Müessesetu Nüveyhidi's-Sekafiyye, ys., 1988.

Özer, Salih, *Endülüslü İbn Battâl ve Buhârî Şerhi*, Araştırma yay., 1. bs., Ankara, 2007.

Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu yay., Ankara, 2005.

Polat, Fethi Ahmet, *İslâm Tefsir Geleneğinde Akılcı Söyleme Yöneltilen Eleştiriler*, İz yay., İstanbul, 2007.

Safedî, Salahaddin Halîl b. Aybek (764/1362), *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Dâru'n-Neşr, 1983.

Sandıkçı, Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB, Ankara, 1991.

Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî (562/1166), *el-Ensâb*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut, 1988.

Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, Riyad, 1991.

_____, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 1956.

Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân (ö.911/1505), *Husnü'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967.

_____, *Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lügaviyyîn ve'n-Nühât*, I-II, thk., Muhammed Ebu'l-Fadl -İbrâhîm, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts.

Toksarı, Ali, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Bâb Başlıklarının Özellikleri ve Değeri*, Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî Sempozyumu, Kayseri, 1996, 109-129.

Tomar, Cengiz, “*Mısır*”, DİA, Ankara, 2004, XXIX, 575-576.

Tünbektî, Ahmed Baba (1036/1627), “*Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dîbâc*”, thk. Ali Ömer, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, 2004.

Tüccar, Zülfikar, “*Ebyârî*”, DİA, İstanbul, 1994, X, 379.

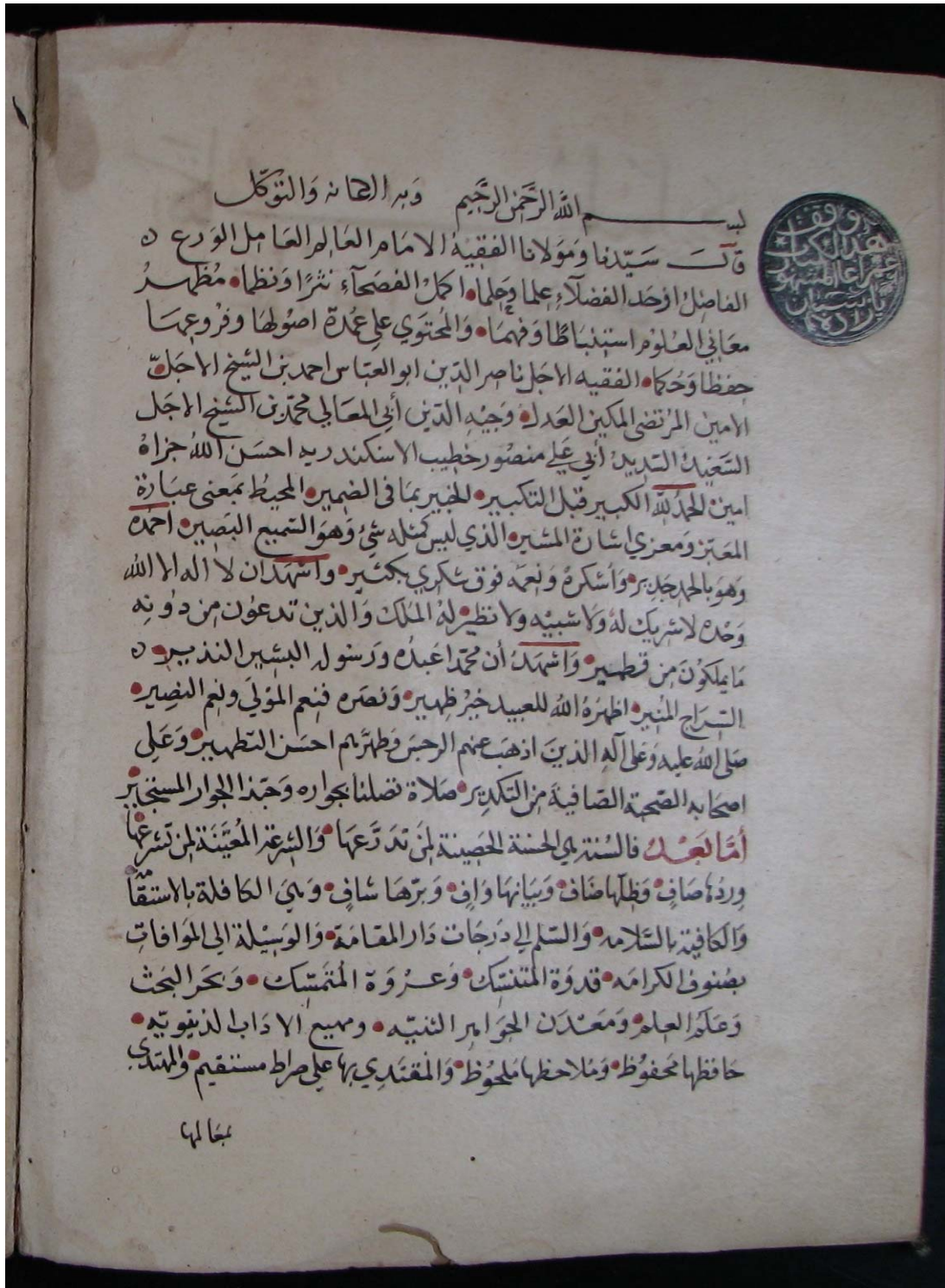
Yiğit, İsmail, “*Memlükler*”, DİA, Ankara, 2004, XXIX, 90-97.

_____, *Siyâsî-Dînî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Kayhan yay., İstanbul, 1991.

Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/1347), *el-Iber fî Haberi Men Ğaber*, thk. Muhammed Saîd ez-Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Ziriklî, Hayruddîn (1396/1976), *el-Alâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabin ve'l-Müsteşrikîn*, I-XI, 2. bs.

EKLER

Ek-1: *el-Mütevârî* Beyazıt Nüshası

Ek-2: Tefsîru Müşkilâti Ehâdîsi 'l-İşkâlât Mısır Nüshası

بسم الله الرحمن الرحيم
 يقول العلامة العدة المفيد الفهامة شيخ الأمام
 معدن الفضل والكلام الامام الاوحد والامام
 الامجد، ناصر السنة، وسيف النقية على من خادها
 ناصر الدين بن المنير المالكى رحمه الله تعالى رحمه
 الذي خلق الانسان علمه البيان وصلواته وسلامه
 على سيدنا محمد المبعوث بالفدقان، واولي القابيل الرهقان
 والرهقان، مؤيد بالنقية البسضا التي ليس دونها
 عنان، انما هي اخبار كعبان، واثار كعبان، ولقفا راء
 حسان، يعرفها العارفون باللسان، الراسخون
 في علوم الشان، كما عطفهم على اسم الرحمن
 في قول سبحانه وتعالى وما يعلم باويله الا الله والراسخون
 في العلم واقرارهم بالايان لا يباقي علمهم بالبيان،
 ولم يختلف في عطفهم على اسم الشان في قوله تعالى
 سمع الله له لا اله الا هو والملائكة واولو العلم
 والايقان

Ek-3: Tefsîru Müşkilâti Ehâdîsi 'l-İşkâlât Süleymaniye Nüshası

الروح بلا ذريرة ولو لا ذلك لا شك على قواعد الربوبية لانه عطف الرب على الروح
 وشرك بينهما في تسمى الفعل اليه بالياء على وجه تسمية المفعول وذلك بناء على
 الرب ما عدا للقا واذا انت خرجت على المعنى الذي ذكرناه
 لم يبق فيه اشكال والله سبحانه وتعالى اعلم
 ثم كتاب رد الايات المتشابهات الى الايات المحكمات المنسوبة للشيخ العلامة
 المحقق الرباني ابي الحسن محمد بن عبد الله البصري الشهير بابن الكلبان عفا الله
 عنه ورفع درجاته ونفعنا والسلمين بمركاة آملين يا رب العالمين
 كتاب تفسير مشكلات اهل البيت (عليهم السلام) في الاجل ما صدر في سنة 1095 هـ في شهر ربيع الثاني
 بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم
 الحمد لله الذي خلق الانسان وعلمه البيان وصلى الله على سيدنا محمد المبعوث بالحق فارقا
 بين البرهانه والبهتان فوبد بالحقية البديهة التي ليس دونها عنانها كما هي اخبار
 كعبانه وانما ركها عيانا واستعارات حسن برزها العارفون باللسان الراسخ في علو
 الشانه كما عطفهم على اسم الرحمن في قوله سبحانه وتعالى وما يعلم تاويل الا الله والراسخون في العلم
 واقرهم بالايان لا ينافي علمهم بالبيان ولم يختلف في عطفهم على اسم الشانه في قوله تعالى
 شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة واولو العلم قائما بالقسط والايان في آل عمران وكتابتنا
 راجعة الى التوحيد فيما اختار وانما ويل مندرج في التوحيد اندراج المقودة في
 البرهان غير ان في السلف من اقرها على ما هو في امر بالكلف غير التاويل حذرا
 على القلب من الزيف وعلى اللسان من الطغيان وانما حور عبي الراسخين في العلم
 من الكواهي بلا بصيرة ولا باتقان واما العلماء فهذه ان يتكلم باللسان اليس
 نكره في حيث اجمانه جايلا في هذا الميدان كما يضاف هذا البحر ضروره انه لا بد ان
 يتقابل الخاطران بسيدان المعطلة اتقوا كلام بعض السلف ذرية في البطالة و

SOLEYMANIYE C. KUTUPHANASI
 Süleymaniye

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	AYŞEGÜL EROĞLU			
Doğum Yeri:	KONYA			
Doğum Tarihi:	17.07.1981			
Medeni Durumu:	Bekâr			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	ALİ TAŞOLUK İLKOKULU	İLKÖĞRETİM PROGRAMI	KONYA	1992
Ortaöğretim	KONYA MERKEZ İMAM HATİP LİSESİ	ORTAÖĞRETİM PROGRAMI	KONYA	1997
	KONYA MERKEZ İMAM HATİP LİSESİ	LİSE PROGRAMI	KONYA	2000
Lisans	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLAHIYAT FAKÜLTESİ	LİSANS PROGRAMI	KONYA	2004
Yüksek Lisans	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	YÜKSEK LİSANS PROGRAMI	KONYA	2009
Becerileri:	ARAP DİLİ (PEKİYİ), İNGİLİZ DİLİ (ORTA)			
İlgi Alanları:	ARAP EDEBİYATI, İSLAMÎ İLİMLER			

İş Deneyimi:	
Aldığı Ödüller:	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	DOÇ. DR. MEHMET EREN, DOÇ. DR. ADİL YAVUZ, DR. HURİYE MARTI
Tel:	0555 564 25 49
E-Posta:	ayguleroglu@hotmail.com
Adres	B. Kovanağı Mah. Çakılharman Cad. Baytar Sok. NO:4 MERAM-KONYA